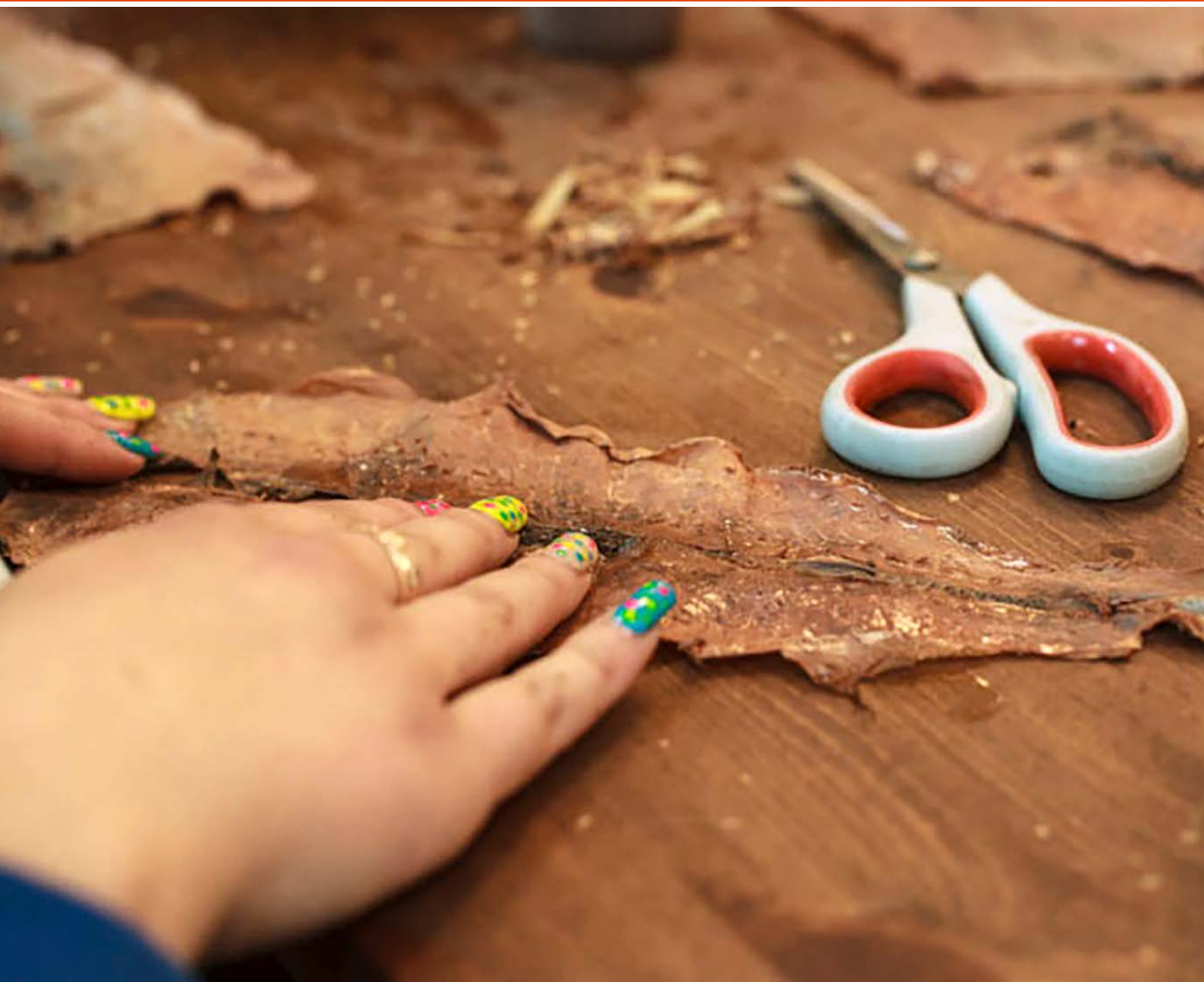

Sametingsmelding om høyere utdanning og forskning

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Sámediggi • Sametinget

Ávjobárgaiddnu 50

N-9730 Kárášjohka/Karasjok

Telefon: +47 78 47 40 00

Telefaks: +47 78 47 40 90

samediggi@samediggi.no

www.samediggi.no

© Sametinget 2016

FORSIDEFOTO: SERGEY GAVRILOV

Layout og trykk: Bjørkmanns, Alta

Innhold

1 Innledning	4
1.1 Bakgrunn	4
1.2 Mål for Sametingets utdannings- og forskningspolitikk	5
1.3 Definisjoner	5
1.4 Avgrensninger og innhold	6
1.5 Prosess	7
2 Rammer og rammebetingelser	8
2.1 Samisk høyere utdanning og forskning	8
2.2 Samisk høyere utdanning og forskning internasjonalt	11
2.3 Sentrale aktører innen samisk høyere utdanning og forskning	12
2.4 Relevante lover, konvensjoner, erklæringer og avtaler	14
2.5 Forskningsetiske retningslinjer	16
3 Politikkområder – utfordringer, mål og strategier	17
3.1 Myndighet, ansvar og roller	17
3.1.1 Sametinget	17
3.1.2 Utdannings- og forskningsinstitusjoner	18
3.2 Utdannings- og forskningsbehov	20
3.2.1 Samisk språk	20
3.2.2 Samisk kulturarv, kunst og musikk inkludert joik	23
3.2.3 Miljø, ressurser og næring	25
3.2.4 Rettsforhold	28
3.2.5 Samisk offentlighet	29
3.2.6 Helse	30
3.2.7 Barnehage og grunnsopplæring	32
3.3 Rekruttering til samisk høyere utdanning og forskning	34
3.4 Forskningstradisjon og etikk	38
3.5 Implementering av samisk perspektiv i høyere utdanning og forskning	39
4 Økonomiske og administrative konsekvenser	41
Litteratur	42
Lenker	43

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Høyere utdanning og forskning bidrar til styrking av samisk språk, identitet, kultur og samfunnsliv. Dette er fundamentale sider i et hvert menneskes liv. Sametinget setter derfor gjennom denne sametingsmeldingen om høyere utdanning og forskning, fokus på kunnskapsutvikling som er av betydning for den enkelte same og for det samiske samfunnet.

Samenes status og rett til selvbestemmelse som folk og urfolk er utgangspunktet for Sametingets overordnede politikk og visjoner for de samiske samfunn. I dette ligger også retten til og ansvaret for å definere hvilke verdigrunnlag og hvilken kunnskapsproduksjon Sametinget mener er nødvendig i utviklingen av det samiske samfunnet. Dette betyr at Sametinget skal sikre at det samiske samfunnets overordnede kunnskapsbehov defineres og løses.

I Sametingets budsjett for 2015 kap. 3.1. Sametingets verdigrunnlag, beskrives et grunnprinsipp som gjelder for alle samfunnsområder:

«Staten Norge er bygget på territoriet til to folk, samer og nordmenn. Det innebærer at samisk språk, kultur og samfunnsliv i prinsippet skal ha likeverdige muligheter til utvikling og beskyttelse som norsk språk og kultur. Vi skal selv definere vår fortid, nåtid og framtid. Hvis vi har disse rettighetene og mulighetene på lik linje med norske samfunn, er det selvbestemmelse i praksis. En selvbestemmelse som skal forvaltes i dialog og samarbeid med samfunnet rundt oss.»

Her beskrives også kunnskap som en bærebjelke for det fremtidige samiske samfunn:

«Sametinget er en forvalter av samiske fellesverdier. Med samiske fellesverdier menes holdninger og oppfatninger som oppfattes som felles for de samiske samfunnene og den samiske kulturen, nå og i framtiden. Vår framtid er avhengig av våre barn og unge. De må ha kunnskap, kompetanse og ferdigheter som kreves for å bevare og utvikle samiske samfunn. Kunnskap, kompetanse og ferdigheter er en forutsetning for å ha noe å leve av og bidrar til en samfunnsutvikling på våre egne premisser. For Sametinget er det viktig at kunnskapen skal være basert på samisk språk og kultur.»

Det samiske samfunnet er en del av det moderne kunnskapssamfunnet. Kunnskapsproduksjonen i Norge tar likevel i for liten grad utgangspunkt i samiske samfunn, og har for sjelden som mål å virke i og for dette samfunnet. Unntaket er Sámi allaskuvla, som er opprettet for nettopp dette formålet. En politikk for samisk høyere utdanning og forskning er nødvendig for at det samiske samfunnet utvikles på grunnlag av egne mål og prioriteringer.

Sametinget bygger sin utdannings- og forskningspolitikk på at staten Norge er grunnlagt på territoriet til to folk, samer og nordmenn. Retten til utdanning er en grunnleggende menneskerettighet, og er nedfelt i flere internasjonale avtaler og konvensjoner. Denne retten må ses i sammenheng med andre menneskerettigheter som tilligger samene kollektivt, slik som retten til selvbestemmelse etter felles artikkel 1 i FN-konvensjonene om sivile og politiske rettigheter og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, begge vedtatt i 1966.

1.2 Mål for Sametingets utdannings- og forskningspolitikk

Et samfunn som legger til rette for å ivareta, utvikle og bruke kunnskap er godt rustet til fornying og håndtering av ulike utfordringer. Kunnskapsproduksjonen er en innvevd del av samfunnet og samfunnsutviklingen.

Høyere utdanning og forskning omfatter alle samfunnsområder og er en del av et hvert menneskes liv. Sektoren bidrar til samfunnsmessig integrasjon, utvikling, alminnelig opplysning og offentlig meningsdannelse.

Ut fra denne erkjennelsen vil Sametingets overordnede politiske mål for samisk høyere utdanning og forskning være at sektoren bidrar til nødvendig kapasitet og kompetanse for den utviklingen Sametinget ønsker for det samiske samfunnet.

Overordnet mål for Sametingets høyere utdannings- og forskningspolitikk:

Høyere utdanning og forskning bidrar med kunnskap og menneskelige ressurser for økonomisk, kulturell og sosial utvikling i det samiske samfunnet.

1.3 Definisjoner

Samisk høyere utdanning

Som en oppfølging av Stortingsmelding nr. 30 (2008–2009), Klima for forskning, oppnevnte Kunnskapsdepartementet i samråd med Sametinget, et utvalg som skulle belyse samisk forskning og høyere utdanning – heretter omtalt som Butenschønutvalget. Utvalget la fram rapporten «Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning», for Kunnskapsdepartementet 20. juni 2012.

Butenschønutvalget har i sin drøfting av definisjon av samisk høyere utdanning, sett til definisjonen gjort i «Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning 2011–2014» Kunnskapsdepartementet 2010. Den

nasjonale rekrutteringsstrategien ble utarbeidet av en arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet i 2009. Målet var å utarbeide en strategi for rekruttering til samisk høyere utdanning, med særlig vekt på samisk lærerutdanning og samiske språk. Butenschønutvalget valgte å definere samisk høyere utdanning bredt og på en slik måte at den samsvarte med definisjonen i den nasjonale rekrutteringsstrategien.

Sametinget velger her å bruke Butenschønutvalgets definisjon på grunn av den brede tilnærmingen utvalget har valgt.

Definisjon samisk høyere utdanning:

- Alle kurs og studieprogrammer som er relaterte til samisk språk, kultur, næringer, samfunnsforhold eller lignende, og som gir studiepoeng innenfor høyere utdanning
- All studiepoenggivende utdanning i samiske språk og/eller kurs med samisk som undervisningsspråk

Samisk forskning

Sametinget nedsatte i 1995 et utvalg for å utrede ulike problemstillinger knyttet til samisk forskning. Utvalgets rapport, «Utredning om samisk forskning», ble avgitt Sametinget 5. desember 1996. I rapporten drøfter utvalget definisjonen av samisk forskning, og kategoriserer ulike definisjoner i fem hovedgrupper:

- Subjektorienterte definisjoner – forskning er drevet av samer
- Objektorienterte definisjoner – forskning på samiske forhold
- Subjekt- og objektorienterte definisjoner – en kombinasjon av pkt. 1 og 2
- Resultatorienterte definisjoner – forskning som er til nytte for samene og det samiske samfunnet
- Kunnskaps- eller erkjennelsesmessig definisjon – forskning som utvider kunnskapen om samer og det samiske samfunnet

Utvalget konkluderte med at de ikke så hensikten i og relevansen av en definisjon for hva samisk forskning er. I stedet for en statisk definisjon formulerte utvalget en målsetting for samisk forskning:

Formålet med samisk forskning må være å framskaffe kunnskap som kan bidra til å styrke, bevare og utvikle det samiske samfunnet.

Butenschønutvalget viser i sin rapport blant annet til denne målsettingen når de drøfter definisjonen av samisk forskning. De valgte å utforme en definisjon som de selv sier er pragmatisk og begrunnet, og også formålstjenlig for å kunne kartlegge og skaffe en oversikt over pågående samisk forskning.

Sametinget velger å bruke Butenschønutvalgets definisjon av samisk forskning fordi den er vid og innehar elementer som dekker målet for samisk forskning som ble utformet av utvalget fra 1996.

Definisjon samisk forskning:

Samisk forskning er all forskning og FoU-virksomhet som faller inn under minst ett av disse punktene:

- Forskning på samiske forhold og/eller forskning for samiske formål
- All forskning som er gjennomført ved samiske institusjoner

1.4 Avgrensninger og innhold

Sametingsmelding om høyere utdanning og forskning omfatter samisk forskning og høyere utdanning slik disse er avgrenset i kapittel 1.3. Meldingen omhandler ikke behov for eller tilbud om kurs utenfor universitets- og høyskolesystemet, og tar heller ikke opp forhold rundt etterutdanningstilbud innen

samiske språk og samiske emner som tilbys av disse institusjonene. Denne avgrensningen er gjort fordi kurs- og etterutdannings-tilbud ikke gir formell kompetanseheving. Det er utvilsomt et behov for ulike kurstilbud innen samiske språk og emner som ikke nødvendigvis er studiepoenggivende. Etter Lov om universiteter og høyskoler, skal institusjonene tilby etter- og videreutdanning innenfor institusjonenes virkeområde. Etterutdanning er ikke studiepoenggivende, mens tilbud innen videreutdanning gir studiepoeng.

Sametinget har fått mange innspill, jf. kapittel 1.5, om forskningsbehov i det samiske samfunnet. Disse innspillene spenner vidt. Denne meldingen skal være et overordnet politisk styringsverktøy, og det er ikke mulig å omtale alle innspill. Sametinget vil understreke at det å ikke bli omtalt ikke betyr at forskningsfeltet og behovet er uviktig eller uvesentlig. I meldingen er noen samfunnsområder omtalt, og enkelte forskningsbehov blir nevnt spesielt. Dette gjenspeiler Sametingets vurderinger av kunnskapsbehov på noen sentrale områder sett utfra et samfunnsperspektiv, og ikke fra et rent forskningsfaglig perspektiv.

I tillegg til samisk høyere utdanning og forskning omhandler meldingen også implementering av det samiske perspektivet i annen høyere utdanning og forskning nasjonalt.

Meldingen beskriver kort i kapittel 2 gjeldende rammer for høyere utdanning og forskning sett i et samisk perspektiv.

I kapittel 3 beskrives og drøftes utfordringer innen utvalgte politikkområder med mål og strategier.

Meldingen inneholder ikke tiltak, men vil følges opp gjennom Sametingets årlige budsjett og eventuelle handlingsplaner som sametingsrådet utarbeider.

1.5 Prosess

I forbindelse med arbeidet med denne same-tingismeldingen, arrangerte sametingsrådet i september 2014 en oppstartskonferanse på Diehtosiida i Kautokeino. Norges forskningsråd, Sámi allaskuvla, UiT Norges arktiske universitet, Universitetet i Nordland og Høgskolen i Nord-Trøndelag var involvert i forberedelsene til konferansen. De innledende foredragene med gruppearbeid tok opp utfordringer og løsninger innenfor temaene samisk språk, kulturarv, tradisjoner og verdier, miljø, areal og ressurser, næringsutvikling og innovasjon, demografi og levekår og koordinering, samordning og samarbeid.

Sametingsrådets redegjørelse om høyere utdanning og forskning ble lagt fram for Sametingets plenum 6. mars 2015. Hensikten var å presentere ulike utfordringer for debatt i plenum og slik få innspill til det videre arbeidet med meldingen. Redegjørelsen ble 23. mars, sammen med en invitasjon om å komme med innspill til meldingsarbeidet, sendt pr e-post til 238 aktuelle organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner. På Sametingets hjemmeside ble det samtidig lagt ut en artikkel med samme innhold og med oppfordring om å komme med innspill. Det kom totalt inn 23 innspill. Innspillene som kommer fra enkeltpersoner, organisasjoner og institusjoner, har vært et svært viktig og nyttig bidrag i arbeidet med meldingen.

I tillegg har Harald Gaski på oppdrag fra Sametinget skrevet et notat om utfordringer i samisk forskning og forskningsadministrasjon.

Innspillene spenner vidt, og flere av dem omhandler samme temaer. Når det gjelder samisk språk, pekes det på at det er behov for utdanningstilbud som spenner over hele spekteret fra begynneropplæring til doktorgradsnivå. Videre er behovet for styrking av samisk som forskningsspråk et tilbakevendende tema. Koordinering av utdanningstilbud og styrking av språksentrene er også tatt opp av flere. Andre temaer som respondentene er særlig opptatt av er rekruttering, forskningsetikk, mangelen på samisk perspektiv i utdanningstilbud og forskning generelt, demografiske endringer og konsekvenser av disse for eksempel for samisk språkutvikling. Innspillene kan leses i sin helhet på Sametingets hjemmeside:

<http://www.sametinget.no/Opplaering/Forskning-og-hoeyere-utdanning/Invitasjon-til-innspill-sametingsmelding-om-hoeyere-utdanning-og-forskning>

I innspillsrunden i arbeidet med denne meldingen ble det også avholdt møter med Sametingets eldreråd og Sametingets ungdomspolitiske utvalg.

2 Rammer og rammebetingelser

2.1 Samisk høyere utdanning og forskning

Dagens samiske høyere utdanning og forskning er utviklet i en historisk kontekst som er av betydning for de rammer som i dag skaper utviklingsrommet for sektoren. Et eksempel er rekrutteringsgrunnlaget av samiskspråklige til samisk høyere utdanning og forskning, som ville vært adskillig større hadde ikke fornorskingspolitikken ført til massiv språkdød og usynliggjøring av samisk identitet.

Den første som foreslo en egen samisk utdanningsinstitusjon var Per Fokstad, som i 1923 lanserte ideen om en egen samisk folkehøyskole, en opplysningsskole hvor all undervisning skulle foregå på samisk, og med samisk innhold i alle fag. Dette var midt i fornorskningstiden, og selv om det var krefter som jobbet for et samisk tilbud var det først på slutten av 60-tallet at den første samiske videregående skolen ble etablert i Karasjok. Sámi Allaskuvla ble etablert i 1989 for å bidra til å dekke det samiske samfunnets kunnskapsbehov, og da særlig behovet for grunnskolelærere og barnehagelærere med kompetanse i samisk språk. Samisk utdanning og forskning er høgskolens faglige profil, og samisk er hovedspråket i undervisningen, administrasjonen og blant de ansatte og studentene.

Samekomiteen av 1956 avga den første statlige utredningen av samiske spørsmål, som var den eneste i sitt slag frem til 1980-tallet. Komiteen foreslo en rekke tiltak innen utdanning, deriblant også en stipendordning for samisk ungdom innen akademisk utdanning.

Utdanningsrevolusjonen i Norge på 60- og 70-tallet førte til bedre muligheter for det brede lag av folket til å ta videregående og deretter høyere utdanning. Dette medførte

også at flere samiske ungdommer enn tidligere tok høyere utdanning.

I dag er satsingen på samisk forskning og høyere utdanning betydelig større enn i tidligere perioder. Nå finnes flere samiske akademikere både innen samisk forskning og annen forskning, og ulike høyere utdanningstilbud der undervisningsspråket er samisk gis. Dette er viktig for utviklingen av det samiske samfunnet. I lys av de behov som finnes i det samiske samfunnet mener Sametinget likevel at det er mye ugjørt innen feltet, og at det er rom for forbedring og utvikling både når det gjelder utdanningstilbud og forskning. I tillegg er det et betydelig etterlep når det gjelder integrering av et samisk innhold både innenfor høyere utdanning og forskning generelt i Norge.

Samisk forskning blir i dag i hovedsak finansiert gjennom institusjonene og Norges forskningsråds (NFR) samiske forskningsprogram II, som utgår i 2017. Rammene for programmet er årlig omtrent 10 millioner. I *samiske tall forteller 8, kommentert statistikk 2015*, kommer det fram at det gjennom forskningsrådssystemet samlet sett siden 1976 er bevilget ca. 167 mill. kroner til programmer og satsinger innenfor samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Det vil si ca. 4,3 mill. per år i en periode på 39 år. Til sammenligning er regjeringens samlede bevilgning til forskning for 2016 på kr. 35,5 milliarder.

Ifølge Butenschønutvalget var det i 2010 gitt ulike tilbud innen samisk høyere utdanning på følgende institusjoner: Høgskolen i Nord-Trøndelag, Sámi allaskuvla, Universitetet i Nordland, Universitetet i Oslo og Universitetet i Tromsø. Til sammen ble det tilbudt 142 kurs, der 64 % ga fra 2 til 10 studiepoeng

– 30 studiepoeng er etter normen et fulltidsstudium pr semester. Det lave antallet studiepoeng kan tilskrives at institusjonene i noen tilfeller har definert moduler i et større emne som studium. 70 % av tilbudene ble gitt ved Sámi allaskuvla, mens Universitetet i Tromsø sto for 26 %. Det vil si at under 5 % var tilbud ved de resterende institusjonene. Samisk som undervisningsspråk gis i noen tilfeller, da i de fleste tilfeller i bachelorstudier, og i langt mindre grad på master- og doktornivå.

Forskningssystemet i Norge deles i tre etter den sektoren der forskningen utføres: universitets- og høgskolesektoren, instituttsektoren og næringslivet.

Ni universiteter og høgschooler oppga ifølge Butenschønvalget at de utførte samisk forskning: høgschoolene i Finnmark, Nesna og Nord-Trøndelag, samt Sámi allaskuvla, og universitetene i Bergen, Nordland, Oslo og Tromsø samt Norges tekniske naturvitenskapelige universitet.

Instituttsektoren er fellesbetegnelsen på institusjoner som utfører forskning utenfor næringslivet og universitets- og høgschoolsektoren. I følge Norges forskningsråds hjemmeside skal forskningsinstituttene tilby anvendt forskning av høy kvalitet og relevans for næringsliv, forvaltning og samfunnet for øvrig i et oppdragsmarked. Instituttsektoren har dessuten ansvaret for å utvikle kunnskap på nasjonalt prioriterte områder, og skal ha en rolle i forhold til innovasjon, spesielt med tanke på å koble grunnforskning og anvendt forskning.

Samisk høyere utdanning og forskning foregår i 2015 i all hovedsak ved to institusjoner; Sámi Allaskuvla og UiT Norges arktiske universitet. Ifølge Butenschønvalget har disse to institusjonene hoveddelen av studietilbudet med samisk innhold, og det store flertallet av samiske studenter søker seg til disse to institusjonene. Sámi Allaskuvla hadde 70 prosent av alle kursene på og om samiske emner i 2010, mens Universitetet i Tromsø hadde 26 % av andelen samiske kurs.

I følge Butenschønvalget var det i 2010 103 årsverk innen samisk forskning i Norge, og Universitetet i Tromsø var den største aktøren med 60 forskerårsverk. I instituttsektoren er Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU, den største aktøren med 7,5 forskerårsverk. 11 institusjoner hadde færre enn fem årsverk. Blant disse var Universitetet i Nordland, som har særlig ansvar for tilbud i lulesamisk, og Høgskolen i Nord-Trøndelag, som har hovedansvar for sørsamisk språk.

Sámi Allaskuvla er i en særstilling som den eneste institusjonen med samisk som undervisningsspråk og som primærspråk i administrasjon, utdanning og forskning. Allaskuvla har en ambisjon om å bli et samisk og urfolksuniversitet, noe også Sametinget støtter. Utfordringen for Sámi allaskuvla har lenge vært et lavt studenttall i forhold til andre høgschooler og universiteter.

Sámi Instituhitta/Nordisk samisk institutt, NSI, ble etablert i 1973 som en egen samisk forskningsinstitusjon av Nordisk ministerråd, NMR. Instituttet var i sin tid den første samiskstyrte institusjonen i Norge, og den første fellesnordiske samiske institusjonen. Siden 2005 har NSI vært en del av Sámi allaskuvlas virksomhet. Sammenslåingen var et resultat av Nordisk ministerråds omlegging av finansieringsmodell. Høsten 2004 underskrev sametingspresidentene og generalsekretæren i NMR en hensiktserklæring om overføring av kontraktsansvaret for NSI fra NMR til Utdannings- og forskningsdepartementet i Norge. Hensiktserklæringen sa blant annet at NSI også i framtiden må beholdes som en nordisk institusjon. Basisfinansieringen har vært på rundt 7 millioner kroner siden 2004, og fordelingen er som følger: Norge 50 %, NMR 25 %, Sverige 15 % og Finland 10 %. Tilskuddsordningen har fungert med unntak av at Sverige enkelte år ikke har holdt sin del av avtalen. Regjeringen i Norge har som kontraktsansvarlig ansvar for å følge opp avtalepartene. Sametingspresidentene gikk med på fusjonen under forutsetning av at de nordiske landene skulle opprettholde sine bevilgninger til forskningsaktiviteten.

Forelesning ved Sámi Allaskuvla. FOTO: SERGEY GARVRILOV

Nordisk Ministerråd har i 2015 gjennomført en evaluering av sine bevilgninger til fem nordiske samordningsorganer for forskning, herunder samisk forskning ved Sámi allaskuvla. Fra 2017 er det foreslått en endring som medfører at ministerrådets organ Nord-Forsk overtar forvaltningen av bevilgningene. Dette innebærer at den årlige bevilgningen til samisk forskning fra Nordisk Ministerråd faller bort, og at disse midlene blir gjenstand for konkurranse gjennom søknader. Rammene for forskningsaktiviteten endres dermed, og endringen vil blant annet medføre at deler av kapasiteten må omdisponeres til arbeid med søknader. Forskningsmiljøet ved Sámi allaskuvla er lite og sårbart, og omleggingen fra direkte til søknadsbasert bevilgning utfordrer dette miljøet.

Fusjonen av forskningsmiljøene kan man anta har hatt positiv effekt på noen områder. Ulempen kan være at bortfall av den eneste samiske forskningsinstitusjonen utenfor Sámi allaskuvla har svekket konkurransen innen forskning på transnasjonale samiske temaer og spesialemner innen samisk forskning.

Universitetet i Tromsø ble opprettet i 1968. Universitetet er landsdelens største og viktigste utdannings- og forskningsinstitusjon. Universitetet har hatt ansvar for samisk forskning og utdanning siden opprettelsen, og har i dag et bredt tilbud innen samiske fag og emner. Universitetet har blant annet undervisning og forskning i samisk språk og litteratur, master i urfolksstudier, samt samiske emner innen flere fagfelt. Universitetet har også et eget senter for samiske studier, underlagt Fakultet for humaniora, samfunnsfag og lærerutdanning. Etter sammenslåingen med Høgskolen i Finnmark i 2013, ble det nye navnet på fellesinstitusjonen UiT Norges arktiske Universitet. Fra 1. januar 2016 fusjonerer UiT Norges arktiske universitet med høyskolene i Harstad og Narvik.

Universitetet i Nordland, (UiN), opprettet i 2011, var opprinnelig Høgskolen i Bodø, og fikk på 1980-tallet særlig ansvar for det lulesamiske språket i lærerutdanningene. UiN har per 2015 blant annet tilbud i lulesamisk språk, moderne samisk litteratur og samisk kulturkunnskap med fokus på lulesamisk område. Den samiske satsingen koordinere-

res ifølge UiN gjennom koordineringsorganet Bájkke. Høgskolen i Nord-Trøndelag, (HINT), har hatt nasjonalt ansvar for sørsamisk språk og kultur innen lærerutdanningene. UiN og HINT vedtok i september 2015 sammenslåing, og blir en felles institusjon fra 1.1.2016. Det nye universitetet, Nord universitet, vil da få ansvar for både lulesamisk og sørsamisk språk og kultur i lærerutdanningene. Høsten 2016 planlegger Nord universitet oppstart av det første masterprogrammet i lulesamisk.

2.2 Samisk høyere utdanning og forskning internasjonalt

Samiske forskningsmiljøer har over tid utviklet kontakt og samarbeid med internasjonale miljøer som arbeider med forskning knyttet til urfolk. Forskere som jobber med samiske spørsmål i Norge og Norden er tilsluttet internasjonale forskningsnettverk innen sine fagfelt. Ofte er disse forskningsnettverkene både transnasjonale og flerfaglige.

Samiske språk som fag blir undervist på høyere utdanningsnivå både i Sverige og Finland. I tillegg er det interesse for samiske språk i academia i de nordiske land, Russland og Tyskland, spesielt innenfor de finsk-ugriske språkforskningsmiljøene.

Sverige er det Vaartoe, Centrum för samisk forskning (CeSam) ved Universitetet i Umeå, som er den største institusjonen der det drives samisk forskning på nasjonalt og tverrfaglig nivå. Senteret ble opprettet i 2000 og har også et koordinerings- og informasjonsansvar.

I Finland er det ved flere av universitetene samiske forskningsmiljøer som har en lang tradisjon innen samisk forskning. Giellagas instituttet ved Universitetet i Oulu har hatt nasjonalt ansvar for høyere utdanning og forskning på samisk språk og kultur siden 2005. Ved Lappi Universitehta i Rovaniemi blir det undervist i samisk kultur og samerett, og ved universitetets arktiske senter er det

en avdeling for urfolksforskning der det forskes på tradisjonell og økologisk kunnskap.

I Russland foregår det forskning på samiske forhold (historie, sosiologi, antropologi) ved flere institusjoner under Russlands Viten-skapsakademi (Russian Academy of Sciences), bl.a. ved Barents Centre of the Humanities under Kola Science Center i Apatity og ved Institute of Ethnology and Anthropology i Moskva.

Sámi Allaskuvla er medlem i det internasjonale urfolksnettverket for høyere utdanning og forskning WINHEC (World Indigenous Nations Higher Education Consortium), som ble etablert i 2002. Sámi allaskuvla har vært medlem av WINHEC siden allaskuvla oppnådde akkreditering som urfolksinstitusjon i 2008, og bidrar aktivt til oppbyggingen av urfolks academia. WINHEC har årlige møter, senest i august 2015. WINHEC jobber med å etablere et verdensomspennende urfolksuniversitetsnettverk WINU, World Indigenous Nations University, hvor formålet blant annet er utveksling og felles utdanninger.

University of the Arctic, UArctic, ble opprettet etter initiativ fra Arktisk råd. UArctic er et nettverksuniversitet bestående av 121 deltagende forsknings- og utdanningsinstitusjoner fra Canada, Danmark/Grønland, Finland, Island, Sverige, Norge, Russland og USA. I tillegg kan institusjoner utenfor Arktis søke om medlemskap. UArctic er opprettet i samarbeid med urfolksorganisasjoner som er faste medlemmer, Permanent Participant, i Arktisk råd. Blant medlemmene fra Norge er Sámi allaskuvla, UiT Norges arktiske universitet, Universitetet i Nordland og Høgskolen i Nord-Trøndelag.

Innen blant annet jus, urfolksrett og samfunnsfag foregår det komparative studier mellom samene og andre folkegrupper i verden. Den antropologiske interessen for samene har en lang forskningstradisjon også internasjonalt, helt fra den såkalte lappologiens tid, via fysisk antropologi og til dagens historie- og kulturforskere.

Paneldebatt AIEC2016 FOTO: JAN ROGER ØSTBY

Urfolksforskning forgår mange steder i verden. De ulike forskningsmiljøene er viktige møteplasser for et samarbeid urfolk til urfolk, også fordi det dessverre fortsatt er slik at urfolksforskning er marginalisert innenfor nasjonalstatenes forskningssatsing. Urfolk verden over berøres av tunge prosesser knyttet til arealinngrep og ressursutvinning, klimaendringer og miljøforurensninger. Urfolks forskningsinteresser må derfor ivaretas og integreres i utdanning og forskningsprioriteringer blant annet i nordområdesatsingen.

Sametinget har påtatt seg å arrangere en stor internasjonal utdanningskonferanse for urfolk i Arktis i 2016, aiec2016. Konferansen skal samle fagfolk innen utdanningssektoren under hovedtemaet «Revitalisering», og være et møtested for erfaringsutveksling og inspirasjon. Utdanningskonferansene for arktiske urfolksområder har vært avholdt siden 70-tallet uten noen formelle rammer. Sametinget ønsker å sikre kontinuitet gjennom en intensjonsavtale for samarbeidet. Intensjonsavtalen mellom selvstyreområder/provinser/parlamerter vil kunne innebære at konferansene blir holdt hvert 3. år, samt at flere parter bidrar finansielt til hver konferanse.

2.3 Sentrale aktører innen samisk høyere utdanning og forskning

Sametinget har etter Lov om universiteter og høyskoler § 9-4 Valg og oppnevning av styret, oppnevningsmyndighet for 2 styremedlemmer og personlige varamedlemmer til styret for Sámi allaskuvla. Utover dette har Sametinget ingen myndighet innen sektoren gjennom lover og forskrifter. Sametinget er likevel en politisk aktør i kraft av sin egen autonomi og gjennom konsultasjonsavtalen.

Sametinget som et selvstendig folkevalgt organ, har som overordnet målsetting å sikre Sametinget størst mulig grad av selvstendighet. Dette innebærer at hensynet til representasjon og medinnflytelse for Sametinget og samiske interesser veier tungt. Det er grunnleggende at Sametinget har en betydelig grad av institusjonell handlefrihet.

Sametinget innehar i dag flere ulike roller, og forholder seg til alle forvaltningsnivåene innen høyere utdanning og forskning. Sametinget opptre både som politikktutviklingsorgan, høringsinstans og konsultasjonspartner, i tillegg til å forvalte et eget stipend for

høyere utdanning. Etter at avtale om prosedyrer for konsultasjoner mellom Sametinget og statlige myndigheter ble fastsatt i Kgl. Res i 2005, skal Sametinget konsulteres i alle saker som berører samiske interesser – også innenfor høyere utdanning og forskning. I denne sammenheng er det viktig å presisere at Sametingets arbeidsområde etter sameloven er alle saker som etter Sametingets egen oppfatning særlig berører det samiske folket. Konsultasjonsavtalen gjelder ikke for statsbudsjettet, slik at Sametinget i dag ikke har rett til konsultasjoner om det innholdet i statsbudsjettet som berører det samiske folket. Dette gjelder også for høyere utdanning og forskning.

Stortinget vedtar som bevilgende og lovgivende myndighet regjeringens forslag til mål og rammer for høyere utdanning og forskning.

Kunnskapsdepartementet er landets øverste forvaltningsorgan for høyere utdanning og forskning, og har ansvaret for å gjennomføre den nasjonale politikken på området. Departementet vedtar forskrifter til aktuelle lover. Departementet har koordineringsansvaret for forskningspolitikken, og står bak om lag halvparten av de offentlige forskningsbevilgningene i Norge. Andre departementer finansierer forskning i ulik grad.

Andre aktører

De samiske museene Sametinget har forvaltningsansvar for, i alt 12 museer, er organisert i 6 museumssidaer. De er lokalisert fra Kirkenes i nordøst til Snåsa i sør. Sametingets museumspolitiske redegjørelse fra 2013 fastslår at de samiske museene kan drive forskning. Forskingen kan skje i samarbeid med andre museer og med høyskole- og universitetsmiljøer. De samiske museene har til sammen under 40 årsverk og har dermed begrenset kapasitet til å oppfylle sitt oppdrag innen forskning og utviklingsarbeid. De største museene har forskningskompetanse og deltar i samarbeidsprosjekt, men de har liten mulighet til å initiere egen forskning.

De samiske museenes budsjetter er små sett i forhold til andre sammenlignbare museer. Det økonomiske løftet i den nasjonale museumsreformen er ikke fulgt opp med nødvendige midler til Sametinget. Sametingets budsjett er ikke styrket til å kunne følge opp reformen ovenfor de samiske museene.

Samiske språksentre spiller en viktig rolle i arbeidet med å styrke og utvikle samisk språk. Språksentrene arrangerer ulike kurs i samisk språk, og gjennomfører ulike språkprosjekter. I Sametingets prosjekt «Kvalifiserings- og rekrutteringsprogram i samisk språk for høyere utdanning», har språksentrene vært sentrale samarbeidspartnere og aktører sammen med Sámi allaskuvla. Utenfor dette programmet har språksentre også samarbeidet om høyere utdanningstilbud i samisk språk med UiT Norges arktiske universitet og Universitetet i Nordland. Sametinget har på sitt budsjett for 2015 13 språksentre fra Nesseby i nordøst til Røros i sør.

Samisk arkiv er en del av det statlige Arkivverket, som er en etat under Kulturdepartementet. Arkivverket består av Riksarkivet, åtte statsarkiver, Samisk arkiv og Norsk helsearkiv. Samisk arkiv har arkiver etter privatpersoner, organisasjoner, institusjoner og bedrifter, og har et nasjonalt ansvar for å ta imot, bevare og tilgjengeliggjøre arkivmateriale for det samiske samfunn. Målet er å sikre historisk kildemateriale som kan belyse samisk historie. Samisk arkiv har overfor Sametinget gitt uttrykk for at de har som mål å øke egen kapasitet for forskning og utvikling av et nordisk samisk arkiv. (www.arkivverket.no)

Universiteter og høyskoler har etter lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven) stor grad av faglig frihet og ansvar. De skal fremme og verne sin akademiske frihet, og har ansvar for å holde et høyt faglig nivå på sine utdanninger og sin forskning. Universiteter og høyskoler har rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag, og bestemmer selv innholdet i undervisning og forskning. Norge

har i 2015 8 universiteter, 20 høyskoler og 5 vitenskapelige høyskoler med et statlig eierskap. Strukturen innen universitets- og høyskolesektoren er under endring, jfr. Meld. St. 18 (2014-2015) Konsentrasjon for kvalitet – Strukturreform i universitets- og høyskolesektoren. Oppdaterte opplysninger om strukturreformen finnes på

<https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/hoyere-utdanning/innsikt/struktur-i-hoyere-utdanning/veien-mot-ny-struktur/id2415316/>

Under Universitets- og høyskolerådet, som er et samarbeidsorgan for norske universitet og høyskoler, er det opprettet en Nasjonal fagstrategisk enhet for samisk høyere utdanning og forskning, NFE-samisk. NFE-samisk ble opprettet som en oppfølging av forslag i Butenschønutvalgets rapport. Kunnskapsdepartementet bevilger årlig midler til UHRs sekretariat for å ivareta også NFE-samisk. Medlemmer i NFE-samisk er UiT Norges arktiske universitet, Sámi allaskuvla, Universitetet i Oslo, Universitetet i Nordland og Høgskolen i Nord-Trøndelag. I tillegg er det to studentrepresentanter fra henholdsvis Sámi allaskuvla og UiT Norges arktiske universitet. Sametinget er observatør i NFE-samisk. (www.uhr.no)

Norges forskningsråd, NFR, er et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter under Kunnskapsdepartementet. Forskningsrådet er et nasjonalt forskningsstrategisk organ og forvalter forskningsmidler fra alle departementene. Rådet tildeler midler til forskning på alle fagområder innen grunnforskning, anvendt forskning og innovasjon. Omtrent 30 % av offentlige FoU-midler går gjennom forskningsrådet. Rådet er forskningspolitisk rådgiver for statlige myndigheter, samtidig som rådet er regjeringens viktigste organ for realisering av forskningspolitikken. Norges forskningsråd driver et samisk forskningsprogram med overordnet mål om å styrke samisk forskning både når det gjelder kvantitet og vitenskapelig kvalitet. Programmet har et eget programstyre. Sametinget er ob-

servatør i dette styret. (www.regjeringen.no og www.nfr.no)

Regionale forskningsfond, RFF, skal støtte opp under regionens prioriterte innsatsområder. Innenfor disse områdene skal de også bidra til langsiktig, grunnleggende kompetansebygging i relevante forskningsmiljøer. Målet er å utvikle gode og konkurransedyktige forskningsmiljøer i alle fylker. Fondsstyrene for fondsregion Nord-Norge, fondsregion Midt-Norge og fondsregion Innlandet skal også ivareta samiske forskningsinteresser og -behov. Sametinget oppnevner styremedlemmer til Regionale forskningsfond region Nord-Norge og region Midt-Norge.

De nasjonale forskningsetiske komiteene er et forvaltningsorgan under Kunnskapsdepartementet. Komiteene er faglig uavhengige organ for forskningsetiske spørsmål og granskning av redelighet i forskning. (www.regjeringen.no og www.etikkom.no)

Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen – **NOKUT** – er et faglig uavhengig organ under Kunnskapsdepartementet. NOKUT skal kontrollere kvaliteten på høyere utdanning i Norge, og kontrollere og informere om kvaliteten på utdanning fra utlandet. (www.regjeringen.no og www.nokut.no)

2.4 Relevante lover, konvensjoner, erklæringer og avtaler

Norges grunnlov

Stortinget vedtok i 1988 en grunnlovsparagraf – den såkalte sameparagrafen – som fastsetter en rettslig, politisk og moralsk forpliktelse for den norske staten overfor samene. Paragrafen gir en rettslig bindende retningslinje for myndighetenes utforming og gjennomføring av samepolitikken. Grunnlovens paragraf 108 lyder som følger:

«Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folke-

gruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.»

Sameloven

Sameloven, som ble vedtatt i 1987, har som formål å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe i Norge kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. I denne sammenheng er § 2-1, som omhandler Sametingets arbeidsområde og myndighet, av særlig betydning. Sametingets arbeidsområde er alle saker som Sametinget selv oppfatter særlig berører samene. Sametinget kan reise og avgi uttalelse om alle saker innenfor sitt arbeidsområde, og også legge fram saker for blant annet offentlige myndigheter. Etter § 2-2 Innhenting av uttalelse fra Sametinget, bør andre offentlige organer gi Sametinget anledning til å uttale seg før de treffer avgjørelse i saker på Sametingets arbeidsområde.

Universitets- og høyskoleloven

Loven skal legge til rette for at universiteter og høyskoler tilbyr høyere utdanning, forskning og kunstnerisk utviklingsarbeid på høyt internasjonalt nivå. I tillegg skal de informere om egen virksomhet og bidra til forståelse for prinsippet om faglig frihet og anvendelse av vitenskapelige og kunstneriske metoder og resultater, både internt og eksternt.

Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning

Forskningsetikkloven ble vedtatt i 2007, og omhandler De nasjonale forskningsetiske komiteene for medisin og helsefag, samfunnsfag og humaniora og naturvitenskap og teknologi, i tillegg til Det nasjonale utvalget for granskning av uredelighet i forskning. Loven omhandler også mandat og oppgaver for De regionale komiteene for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk.

Lov om medisinsk og helsefaglig forskning

Helseforskningsloven, vedtatt i 2008, gjelder for medisinsk og helsefaglig forskning

på mennesker, humant biologisk materiale eller helseopplysninger

ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater

Konvensjonen ble ratifisert av Norge i 1990. Konvensjonens del VI omhandler utdanning og kommunikasjon. Artiklene 26, 27 og 28 er særlig aktuelle når det gjelder høyere utdanning, og sier blant annet at utdanningsprogrammer og utdanningstilbud for vedkommende folk skal utvikles og gjennomføres i samarbeid med dem for å møte særlige behov. Programmene og tilbudene skal omfatte deres historier, kunnskaper, teknologier og verdisystemer, samt deres sosiale, økonomiske og kulturelle ønskemål. Artiklene gir videre rett til deltakelse i utforming og gjennomføring av utdanningsprogrammer, opprettelse av egne utdanningsinstitusjoner og at regjeringene skal sette av hensiktsmessige ressurser til dette formål.

Artikkel 27

1. Utdanningsprogrammer og utdanningstilbud for vedkommende folk skal utvikles og gjennomføres i samarbeid med dem for å kunne møte deres særlige behov, og skal omfatte deres historier, kunnskaper, teknologier og verdisystemer, samt deres sosiale, økonomiske og kulturelle ønskemål.

Sitat: ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater

FNs erklæring om urfolks rettigheter

Erklæringen ble vedtatt av FNs generalforsamling i 2007. Urfolkserklæringens artikkel 14 fastslår at urfolk har rett til å opprette og ha kontroll over sitt eget utdanningssystem og institusjoner som gir opplæring på deres eget språk, på en måte som svarer til undervisnings- og læringsmetodene i deres kultur. Artikkel 14 slår videre fast at individer tilhørende urfolk har rett til alle nivåer av og former for statlig utdanning, uten diskriminering, samt at staten skal, sammen med

urfolk, treffe effektive tiltak slik at individer tilhørende urfolk, særlig barn, herunder de som lever utenfor deres egne lokalsamfunn, har tilgang til opplæring i sin kultur og på sitt eget språk. Urfolkserklæringen bygger på og er fullt ut i samsvar med rettslig bindende konvensjonsbestemmelser og internasjonal rettspraksis. Dette gjelder også urfolkserklæringens artikkel 14, som fullt ut samsvarer med artikkel 13 i FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Erklæringen reflekterer i noen tilfeller også internasjonal sedvanerett og alminnelige anerkjente rettslige prinsipper. Gjennom vedtakelsen av sluttdokumentet fra verdenskonferansen om urfolk (2014) har statene forpliktet seg til å iverksette nasjonale tiltak for gjennomføring av urfolkserklæringen.

Artikkel 14

1. Urfolk har rett til å opprette og ha kontroll over sitt eget utdanningssystem og institusjoner som gir opplæring på deres eget språk, på en måte som svarer til undervisnings- og læringsmetodene i deres egen kultur.

Sitat: **De forente nasjoners erklæring om urfolks rettigheter**

Avtale om prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget

Urfolk har rett til å bli konsultert i henhold til ILO-konvensjon nr. 169. I mai 2005 ble det mellom regjeringen og Sametinget inngått en avtale om konsultasjoner som i kongelig resolusjon av 1. juli 2005, ble gjort gjeldende for hele statsforvaltningen.

2.5 Forskningsetiske retningslinjer

I Norge reguleres etikk i forskningen av Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning. Loven skal bidra til at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente etiske normer. Med hjemmel i loven er det opprettet nasjonale forskningsetiske komiteer, regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk og nasjonalt utvalg for granskning av redelighet i forskning. De nasjonale forskningsetiske komiteene har utarbeidet generelle forskningsetiske retningslinjer, i tillegg til fagspesifikke retningslinjer.

Især samiske forskningsmiljøer har etterspurt etiske retningslinjer for samisk forskning. Sametinget har på bakgrunn av dette igangsatt en prosess med tanke på å utarbeide etiske retningslinjer for samisk helseforskning, inkludert behandling og lagring av humant biologisk materiale.

Internasjonalt er det også fokus på forskningsetikk innen urfolksforskning, men så langt har en ikke funnet fram til felles kriterier og verdigrunnlag som kan gjelde for alle urfolk. I Canada har Social Sciences and Humanities Research Council utviklet retningslinjer for urfolksforskning –

<http://www.pre.ethics.gc.ca/eng/policy-politique/initiatives/tcps2-eptc2/chapter9-chapitre9/>

Dette kan være et bidrag i Sametingets videre arbeid med etiske retningslinjer.

3 Politikkområder – utfordringer, mål og strategier

I dette kapittelet omtales utvalgte politikkområder, og de utfordringer Sametinget ser innenfor de ulike områdene. Videre fremgår mål og prioriterte strategier Sametinget har satt for å møte disse utfordringene.

3.1 Myndighet, ansvar og roller

3.1.1 Sametinget

Sametingets myndighet innen høyere utdanning og forskning har betydning for hvordan denne sektoren ivaretar det samiske samfunnets behov for kunnskapsutvikling.

Sametinget har ansvar for å ivareta interessene til den samiske befolkningen, også innen høyere utdanning og forskning. Med unntak av myndighet til å oppnevne to styrerepresentanter til styret for Sámi allaskuvla, har Sametinget ingen formell myndighet til å kunne utøve dette ansvaret på en tilfredsstillende måte. Sametinget må derfor gis utvidet myndighet gjennom universitets- og høyskoleloven til å oppnevne styremedlemmer til styrene for de utdanningsinstitusjoner som har samisk høyere utdanning og forskning i sin portefølje.

Samisk selvbestemmelse gjennom Sametingets myndighetsutøvelse er i dag meget begrenset. I konsultasjonsavtalen mellom Sametinget og statlige myndigheter finnes det likevel et grunnlag for innflytelse så lenge myndighetene oppfyller avtalens intensjoner om tidlig involvering, full informasjon og konsultasjoner i god tro med målsetting om å oppnå enighet om foreslåtte tiltak.

Det forhold at ansvaret innen sektoren ligger i ulike departementer, hos forskningsrådet

og hos universiteter og høyskoler, utfordrer Sametingets kapasitet. Det er derfor et mål at tildelingsbrev, oppdrags- og andre styringsdokumenter skal være gjenstand for konsultasjoner. Sametingets budsjett er et av de viktigste politiske verktøyene Sametinget har. Sametinget er i dag det eneste folkevalgte organ i landet uten et fastsatt inntektssystem. Beslutningen om økonomiske rammer til samisk høyere utdanning og forskning omfattes etter Sametingets mening av statens konsultasjonsforpliktelser (jf. Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERDs anbefalinger til Norge av 28.08.2015). Det er derfor viktig at det utvikles prosedyrer som gir Sametinget en direkte og reell innflytelse på de økonomiske rammene for samisk høyere utdanning og forskning.

Innen grunnopplæringen har Sametinget gjennom lov om grunnskolen og den videregående opplæringen paragraf 6.4, myndighet til å fastsette forskrifter om det samiske innholdet i nasjonale læreplaner, forskrifter om læreplaner for opplæring i samisk språk i grunnskolen og i den videregående opplæringen og læreplaner for særskilte samiske fag i den videregående opplæringen. Det er en utfordring at Sametinget ikke på samme vis som for grunnopplæring har noen formell myndighet innen høyere utdanning i lovs form. Dette gjelder både ved fastsetting av innhold og prioriteringer i utdanningstilbud.

Mål:

- Sametinget har reell myndighet innen samisk høyere utdanning og forskning gjennom lov og forskrifter, og gjennom konsultasjoner

Strategier:

- Arbeide for at Sametinget får myndighet til å fastsette rammeplaner for samiske profesjonsutdanninger
- Arbeide for at det utvikles prosedyrer som gir Sametinget reell innflytelse på økonomiske rammer for samisk høyere utdanning og forskning
- Arbeide for at det gjennomføres konsultasjoner med regjeringen om oppdrags- og andre styringsdokumenter til utdannings- og forskningsinstitusjoner og andre aktuelle underliggende etater
- Arbeide for at Sametinget gis myndighet til oppnevning av styremedlemmer til styrer ved alle universitet og høyskoler som har samisk høyere utdanning og forskning i sin portefølje
- Arbeide for at Sametinget gis myndighet til oppnevning av medlemmer i styrer på ulike nivå i Norges forskningsråd

3.1.2 Utdannings- og forskningsinstitusjoner

Samisk høyere utdanning og forskning er i en nasjonal sammenheng fortsatt i en oppbyggingsfase. Det har de siste tiårene skjedd en positiv utvikling med opprettelsen av Sámi allaskuvla, nye studieprogrammer ved andre institusjoner, og et samisk forskningsprogram. Det er utdannet samiske forskere innenfor mange felt, og i tillegg er det en positiv utvikling av tilbud innenfor høyere utdanning og forskning i samisk språk. På tross av dette står det samiske samfunnet overfor store kunnskapsutfordringer. samiske utdannings- og forskningsmiljøer er små og sårbare, og det er nødvendig med koordinering og samarbeid både nasjonalt og på nordisk nivå. Et redskap for dette formål er Nasjonal fagstrategisk enhet for samisk høyere utdanning og forskning, som er opprettet under Universitets- og høyskolerådet. Sametinget er observatør i denne fagstrategiske enheten.

Sámi allaskuvla er den eneste institusjonen for høyere utdanning og forskning der

samisk språk er hovedspråket i utdanning og administrasjon, og delvis i forskning. Det har vært en uttalt politisk målsetting fra Sametingets side at Sámi allaskuvla skal utvikles til et universitet. Høsten 2015 har Kunnskapsdepartementet på høring et forslag om skjerpede krav til akkreditering av vitenskapelige høyskoler og universitet. Dersom forslaget går gjennom, vil det bli enda vanskeligere for Sámi allaskuvla å oppfylle kravene i overskuelig framtid. Sametinget ønsker at Sámi allaskuvla skal utvikle seg videre som et nasjonalt, nordisk og internasjonalt samisk fyrtårn for høyere utdanning og forskning. I tillegg til dagens portefølje på doktorgradsnivå i samisk språk og litteratur, ser Sametinget et behov for at det også skal forefinnes et akademia opp til doktorgradsnivå innen blant annet reindrift, duodji, samisk tradisjonell kunnskap, samisk historie og samisk musikk med joik. Sámi allaskuvla har og skal ha egne mål og ambisjoner for virksomheten, og Sametinget er kjent med at Sámi allaskuvla blant annet ønsker å styrke fokuset på innovasjon og entreprenørskap.

UiT Norges arktiske universitet har et nasjonalt ansvar for samisk og urfolksrelatert forskning, utdanning og formidling. Universitetet har mange fag som har tatt et ansvar og inkludert samiske komponenter i sine undervisningstilbud. Rettsvitenskap er et eksempel på et profesjonsfag som har tatt dette ansvaret. Sametinget har forventninger til at dette brukes som mal for å implementere det samiske perspektivet i andre fag.

Nord universitet har fra 1. januar 2016 et ansvar for både lule- og sørsamisk språk. Universitet i Nordland etablerte i 2012 en bachelor i lulesamisk, og Nord universitet planlegger en master i faget høsten 2016. Sametinget har forventninger til at Nord universitet bygger opp et lignende tilbud i sørsamisk språk. Universitetet forventes også å implementere det samiske perspektivet i profesjonsutdanningene og i forskningen.

Befolkningen generelt har fortsatt mangelfull allmennkunnskap om samiske forhold,

og det er derfor et behov for et omfattende kunnskapsløft innen alle relevante utdanninger, herunder profesjonsutdanninger, også i resten av landet.

Finansieringen av høyere utdanningsinstitusjoner er i dag i stor grad basert på student- og studiepoengsproduksjon. Dette er en utfordring for de samiske institusjonene og de samiske fagtilbudene på grunn av lav rekruttering. Samiske emner og samiske fag taper ofte kampen om midler og ressurser internt i universitets- og høyskolesektoren, noe som bremser for en positiv utvikling for samisk utdanning og forskning. Når det gjelder finansiering av forskning, kanaliseres ifølge regjeringen.no omtrent 60% av de offentlige bevilgningene til universiteter og høyskoler, og omtrent 30 % til Norges Forskningsråd. Ut fra samtaler med universitet og høyskoler er Sametinget klar over at det internt i institusjonene konkurreres om midlene. Sametinget ser det derfor som en utfordring at det i ulike styringsdokumenter til institusjonene sjelden stilles krav om å prioritere samiske utdannings- og forskningsbehov.

Norges forskningsråd forvalter midler til samisk forskning. Nåværende «Program for samisk forskning II», løper ut 2017. De samiske programmene har bidratt til økt samisk forskningsaktivitet og utdanning av samiske forskere, spesielt innenfor samfunnsvitenskap og humaniora. Forskningsrådet skal lage en systematisk oversikt over den samiske forskningen i Norges forskningsråds regi. Forskningsrådets gjennomgang vil ta for seg alle prosjekter rådet har støttet som er relevante for samiske forhold. Forskningsrådet har signalisert at det etter 2017 skal settes av årlige midler til samisk forskning i et løpende program. Norges forskningsråd har ifølge Butenschønutvalget uttrykt vilje til å øke representasjon av samiske interesser og kompetanse i forskningsrådets organer. Forskningsrådet vil også arbeide for å inkludere samisk forskning i rådets øvrige programmer. Sametinget har en forventning om at dette nå følges opp, og at Sametinget blant annet informeres og involveres i en

tidlig fase i forskningsrådets planlegging av nye forskningsprogrammer. På grunn av det samiske samfunnets kunnskapsbehov ser Sametinget et behov for at de økonomiske rammene for samisk forskning økes i Norges forskningsråd.

I utredningen om samisk forskning fra 1996 ble det foreslått å opprette et samisk forskningsråd. Dette ble aktualisert på nytt i Harald Gaskis notat utarbeidet i forbindelse med arbeidet med denne meldingen. Forslaget fra utvalget i 1996 ble ikke fulgt opp, og Sametinget ser at det er relevant å reise dette spørsmålet på nytt.

Sametinget arbeider for at samene som folk selv skal bidra til å definere kunnskapsbehovene i eget samfunn. Det innebærer at Sametinget kan opprette et samisk forskningsråd med et autonomt styre som selv ansetter personale og oppnevner eventuelle andre nødvendige styringsorganer. Sametinget kan også prioritere midler til forskning innenfor sitt eget budsjett, som deretter forvaltes av det samiske forskningsrådet. Et forskningsfond som forvaltes av samisk forskningsråd må minst være av en størrelsesorden tilsvarende det samiske forskningsprogrammet i regi av Norges forskningsråd. I tillegg til et forskningsfond må det bygges opp et forvaltningsapparat. Med de budsjetttrammene Sametinget rår over i dag vil dette ikke være realiserbart. Forslaget om et samisk forskningsråd vil være naturlig å ta opp til ny drøfting dersom budsjettsituasjonen for Sametinget endres.

Mål:

- Tilbud og aktivitet innen samisk høyere utdanning og forskning dekker kompetanse- og kunnskapsbehov i det samiske samfunnet

Strategier:

- Dialog med utdannings og forskningsinstitusjoner
- Arbeide for at det gjennomføres konsultasjoner med Norges forskningsråd

Presentasjon ved AIEC2016. FOTO: JAN ROGER ØSTBY

- Sametinget skal bidra til at Nord universitetet synliggjør sitt ansvar for sør- og lulesamisk, blant annet gjennom skilting.
- Sametinget skal bidra til å sikre samisk representasjon i universitetssystemene som har ansvar for samiske språk.

3.2 Utdannings- og forskningsbehov

3.2.1 Samisk språk

Samisk språk er generelt i en truet situasjon. Sørsamisk og lulesamisk står på UNESCOs liste over alvorlig truede språk.

Samisk språkundersøkelse fra 2012, Nordlandsforskning – rapport nr. 7/2012, som ble utført på oppdrag av blant annet Sametinget, viser at det er store ulikheter i bruken av samiske språk, både på enkeltindividnivå og geografisk. Mange samer snakker ikke samisk, eller har et begrenset samisk språk. Den offentlige innsatsen for samiske språk i kommunene varierer sterkt, og rapporten viser til at språksituasjonen i mange områder er meget prekær.

Å sikre et funksjonelt og godt nivå for samisk språk innenfor høyere utdanning og forskning er avhengig av at det blir lagt til rette for opplæring i samisk fra tidlig barndom av. Dette er et ansvar hjemmet, barnehagen og skolen deler.

Det akademiske miljøet rundt samisk språk er lite og sårbart, og det vil være særdeles viktig å rekruttere studenter til samiske språkstudier til og med doktorgradsnivå.

I Norge er kommunen rammen eller konteksten for den enkelte borgers livsløp fra vugge til grav. I denne konteksten utformes vilkårene for enkeltpersoners forhold til samisk språk og samisk identitet.

Foreldre foretar valg for sitt barn som har livsvarige konsekvenser for barnet. Å velge bort det samiske språket for barnets del, får også konsekvenser for utbredelsen av det samiske språket.

Mulighetene for og kvaliteten på undervisning i samisk språk i barnehage og grunnskoleopplæring skaper grunnlaget for det fram-

tidige akademia i samisk språk. Mye står på spill for samisk språkutvikling og det samiske samfunnet generelt dersom samisk barnehage- og grunnopplæringstilbud ikke er av tilfredsstillende kvalitet. Det er utfordrende at det er stor mangel på samiskspråklige lærere, spesielt innen lule- og sørsamisk område.

Kvaliteten innenfor barnehage- og opplæringssektoren er avhengig av kunnskapsutvikling innenfor feltet. I evalueringsrapporten fra 2012 om Kunnskapsløftet 2006 Samisk, fremkommer det at ca. 80 % av elevene innenfor forvaltningsområdet for nordsamisk språk finner det enklest å lese norsk tekst, og at bare 18 % oppgir at de skriver samisk bedre enn norsk. Dette viser at det er behov for forskning på kvaliteten i språkopplæringen, og på metodikken og didaktikken innen høyere utdanning. Det er også behov for barnehage- og skoleforskning som kan gi kunnskap om hvilke tiltak som bør igangsettes for å heve kvaliteten på opplæringen i samisk språk, inkludert fjernundervisning og voksenopplæring.

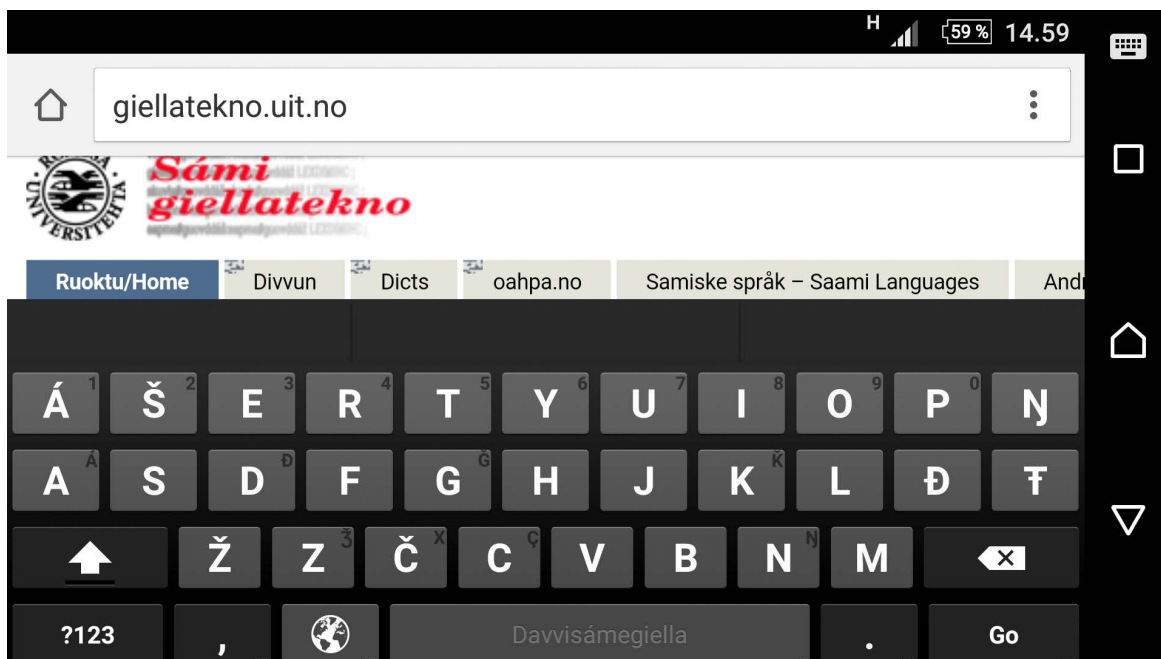
Behovet for personell med samisk språk- og kulturkompetanse er stort både innenfor offentlig og privat sektor. Helse- og levekårsundersøkelser utført av Senter for samisk helseforskning viser at samer ofte opplever et kommunikasjonsproblem i møtet med helse- og sosialtjenesten. Den kommunale helsetjenesten må ha kunnskap om og ha kompetanse i samisk språk og kultur på alle nivåer. Manglende kunnskap om samisk språk og kultur reduserer samiske pasienters tilgjengelighet til tjenestetilbudene. Kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk har et særskilt ansvar for å ha et samisk-språklig tjenestetilbud.

Der det ikke er mulig å betjene den samiske befolkningen på samisk innen offentlig tjenesteyting, må tolk benyttes. Det er en utfordring at det ikke finnes et velfungerende system for tolking. Det finnes ikke en samisk tolkeutdanning, og det er behov for at dette utdanningstilbudet opprettes – også med

et tilbud for utdanning av tolker samisk-engelsk.

For å styrke samisk språk må antallet språkbrukere økes. Sametinget har finansiert et femårig program – Kvalifiserings- og rekrutteringsprogram i samisk språk for høyere utdanning ved Sámi allaskuvla. Programmets formål var å kvalifisere studenter som ikke er samiskspråklige til samisk høyere utdanning. Rapporten fra 2014 forteller at 491 studenter deltok i programmet i årene 2009–2014. Av disse har 360 fullført og bestått eksamen. Sámi allaskuvla har i programperioden samarbeidet med 10 samiske språk- og kultursentre. Sametinget mener at erfaringene fra programmet viser at det er nødvendig at det til enhver tid finnes tilbud som kan kvalifisere studenter som ikke er samiskspråklige til samisk høyere utdanning. Disse studentene er en ressurs også innen annen høyere utdanning, fordi de vil være med på å fylle behovene for fagpersonell med samisk språkkunnskaper i offentlig og privat tjenesteyting. Erfaringene fra programmet må videreføres med statlig finansiering i ordinære studietilbud i ulike samiske områder, gjerne i samarbeid med samiske samspråksentre.

Det savnes forskning som kan være grunnlag for Sametingets og regjeringens språkbevaringspolitikk. Samfunnsforskning med språk i sentrum og språksosiologisk forskning kan være viktig for å vite hvilke tiltak som er hensiktsmessige i språkbevaringen. Det er også forsket lite på hvordan språket har forandret seg. Det statistiske materialet som er grunnlaget for samiske språkinitiativ begynner å bli foreldet, det er i dag usikkert hvor mange som snakker samisk hvis man ser på befolkningen i sin helhet og ikke bare på skolepliktig alder. Det savnes både kvantitativ og kvalitativ forskning innen samisk språkbeholdelse. Den kvalitative forskningen er utfordrende, men nødvendig for å identifisere hvilket nivå samiske språkbrukere behersker. I sum vil denne forskningen kunne bidra til å gjøre tiltakene for samisk språk mer effektive. Innen samisk litteratur og det verbale språket er det også behov for forskning.

Samisk tastatur er et av resultatene fra giellatekno ved UiT Norges arktiske universitet.

FOTO: SKJERMDUMP

En forutsetning for å opprettholde og videreutvikle samisk språkbruk er at det finnes moderne teknologiske hjelpemidler som fungerer til daglig språkbruk. Divvun og Giellatekno, Senter for samisk språkteknologi ved UiT Norges arktiske universitet, gjør et viktig arbeid i utviklingen av teknologiske løsninger for læring og bruk av samisk språk. Prosjektene ved Divvun og Giellatekno har innovativ språkteknologisk utvikling i sentrum, og utvikler uunnværlige verktøy for nåtidig og fremtidig samisk språkbruk.

Butenschønutvalget foreslo i sin rapport at det opprettes et eget program for samisk språkrøkt lagt under Norges forskningsråd. Sametinget er enig med utvalget i at det er behov for en ekstra satsing på samisk språk, og at det opprettes et eget program for dette. Innenfor de økonomiske rammene som forskningsrådets samiske program har, er det ikke mulig å prioritere samisk språk særskilt. Derfor er et eget samisk språkprogram i Norges forskningsråd et viktig middel for å styrke samisk språk. Gjennom programmet kan det blant annet settes fokus på lingvistisk og sosiolingvistisk forskning. Sametinget forutsetter at innholdet i et slikt

program blir fastsatt i konsultasjoner mellom Norges forskningsråd og Sametinget.

Mål:

- Det finnes tilbud innen høyere utdanning i sør-, lule- og nordsamisk språk fra begynneropplæring til doktorgradsnivå
- Det finnes sosiolingvistisk forskning

Strategier:

- Arbeide for at det til enhver tid finnes utdanningstilbud fra begynner- til doktorgradsnivå i sør-, lule- og nordsamisk språk
- Bidra til at det opprettes en samisk tolkeutdanning
- Bidra til at det forskes på områder som har betydning for politiske beslutninger i arbeidet for å styrke samiske språk – sosiolingvistisk forskning
- Arbeide for at det opprettes et program for samisk språk
- Arbeide for å opprette stipendiatstillinger på masternivå i lule- og sørsamisk språk. Dette for at de samiske språkene også innbyrdes skal oppnå likeverdighet.

3.2.2 Samisk kulturarv, kunst og musikk inkludert joik

Kultur- og naturarven utgjør et viktig materielt grunnlag for samisk kultur gjennom kulturminner, landskap, tradisjonell kunnskap og ressurser. De skrevne kildene til den samiske historien er få, og de fleste er nedtegnet av andre enn samer. Kulturarven, slik den er nedfelt i faste og løse kulturminner samt i stedsbundne fortellinger og stedsnavn, er derfor en særlig viktig kunnskapsressurs for samisk forhistorie og historie, religionsutøvelse, språk, ressursbruk, landskapsforståelser og tradisjoner. Det samiske bosettingsområdet er stort og variert, og kulturarven er mangfoldig samtidig som den fremviser noen sentrale fellesnevner. Dette alene gjør kunnskapsproduksjon om den samiske kulturarven til en utfordrende oppgave.

I tillegg er det slik at kunnskapsproduksjonen om samisk kulturarv i stor grad har foregått innenfor et nasjonalstatlig rammeverk, der samenes kulturarv ble oppfattet som en lokal eller spesiell undergruppe. Å synliggjøre og framheve samenes historiske kontinuitet, og samenes historie som en sentral del av områdets og landenes historie, utfordrer den nasjonale historiske kunnskapsproduksjonen. Fra begynnelsen av 1980-årene fikk man et betydelig løft av forskning på og utdanning om samisk kultur, historie og forhistorie, først og fremst ved Universitetet i Tromsø. Dette har hatt stor betydning, ikke minst for oppbygging av kompetanse ved samiske museer og i samisk kulturminnevern. Men løftet er ikke nødvendigvis institusjonalisert på en måte som sikrer en videreføring og et fortsatt arbeid innenfor universitets- og høgskolesystemet, og det er en utfordring å få til en utdannings- og forskningsfaglig kontinuitet innen kulturarvfagene.

Et samisk blikk på egen kultur og kulturarv er viktig for den kulturelle identiteten til samene som folk. Et ensidig utenfra-blikk legger føringer for og påvirker også samenes syn på egen kultur. Å fortelle historiene om Sápmi

fra majoritetssamfunnets utgangspunkt og verdiståsted, kan forflate og forenkle samisk kultur, og gi inntrykk av at den kun har en refleksiv verdi.

En manglende aksept for og kunnskap om samenes historie og kulturarv i offentligheten fører til at det er vanskelig for samiske museums- og kulturinstitusjoner å vinne fram i statlige budsjettprioriteringer. Institusjonene forblir ofte sett som å ha et ensidig lokalt nedslagsfelt. Sametingets plenum behandlet i september 2015 prosjektet «Bååstede», som er det første store repatriasjonsprosjektet på norsk side av Sápmi. I Finland har man gjennomført prosjektet «Recalling Ancestral Voices – Tilbakeføring av samisk kulturarv». I tilfellet Bååstede ser man konkret hvordan manglende satsing på museumssektoren og lite fokus på samisk kulturarv fører til at man ikke får gjennomført en høyst ønsket tilbakeføring av samiske gjenstander. Det er store behov for gjenstandsmagasiner, utstillingslokaler og egnede museumsbygg, samt ressurser til forvaltning og formidling av samisk kulturarv.

I de museums- og forskningsfaglige miljøene foreligger det betydelig kunnskap om den samiske kulturarven. Den er imidlertid i stor grad stykkevis framstilt. Det finnes i dag ikke et større samisk historieverk som skaper sammenheng, trekker de lange linjer og plasserer samene inn i landenes og Nordre Fennoskandias historie. Samisk historiekunnskap krever bevissthet om fornorskningen og fornorskingspolitikken samt dens ettervirkninger. Det er behov for mer kunnskap om fornorskingsperioden. Den varte i over hundre år, og enkelte forskere mener den varte i 150 år. Kunnskapen om den samiske historien må gjøres tilgjengelig for den samiske og den øvrige befolkningen via et større historieverk. Et omfattende historieverk vil kunne binde sammen det som i dag er fragmentert kunnskap.

Det er generelt et behov for å styrke kunnskapsgrunnlaget når det gjelder samisk arkeologi og historie. Dette gjelder i særlig grad

Høyere utdanning innen duodji. Her renses et fiskeskinn. FOTO: SERGEY GAVRILOV

enkelte perioder og områder. Planene om et omfattende historieverk vil kunne gi retning til utfylling av sentrale kunnskapsmangler.

I prosjektet «Identifisering og registrering av automatisk fredede samiske bygninger» er det, og blir det fortsatt samlet inn et stort materiale av samiske bygninger. Dette er et unikt materiale som dokumenterer samisk historie og bygningstradisjon over hele det samiske området. Forskning på dette materialet vil kunne bringe ny kunnskap om samisk bygningstradisjon, boskikk og bolig og livsform. Dette er et felt der det er gjort lite forskning på i samiske områder.

Samisk musikk, kunst og duodji representerer ofte Sápmi i inn- og utland, og er identifiserbare uttrykk for samisk kultur. Høyere utdanning og forskning innen samisk duodji, musikk, kunst og kultur er et sentralt redskap for bevaring og videre utvikling av den immaterielle samiske kulturarven. Det finnes i dag studietilbud og forskning innen disse fagene, men det er behov for videreutvikling og konsolidering – ikke minst i henhold til

samiske verdier og samiske kulturuttrykk, og med et innenfra perspektiv.

Den samiske kulturarven er viktig for den kulturelle identiteten til samene som et folk. I dagens samfunn, der flere bosetter seg i tettsteder og byer og familiestrukturer endres, er barnehagen og grunnsopplæringen som arena for formidling av kulturarven viktigere enn noensinne. Mangelen på utdannet personell med kompetanse om den samiske kulturarven fører til at den samiske kulturelle identiteten svekkes totalt sett. Dette gjelder også for samisk åndelighet som er en del av den tause og ofte uskrevene kulturarven. Denne åndeligheten eller måten å tenke på er dypt forankret i samisk språk og kultur, og elementer av den førkristne åndeligheten lever videre.

Samisk kirkeliv er en viktig del av mange samers liv. Det fordrer at den norske kirke og andre kirkesamfunn har personale med samisk språk- og kulturkompetanse. Den norske kirkes Strategiplan for samisk kirkeliv sier i kap 5.2, Behov for samisk språk- og

kulturkompetanse, at rekruttering av flere personer med samisk språk- og/eller kulturkompetanse til kirkelig utdanning og tjeneste er en svært viktig målsetting.

Samisk kulturarv og samisk kunst og musikk må ha sin naturlige plass i høyere utdanning og forskning. Det er over tid utviklet et tilbud ved Sámi allaskuvla for duodji helt til master-nivå. Et slikt akademisk tilbud mangler for samisk kunstfag og for samisk musikk, inkludert joik. Ved Nord universitet (tidligere HINT) er det i dag et tilbud der joik står sentralt. Sametinget er av den oppfatning at det ved Sámi allaskuvla bør være tilbud om studier fra bachelor til doktorgradsnivå i samisk kunstfag og samisk musikk med joik.

Å oppnå målet om kunnskapsutvikling og formidling av den samiske kulturarven inkludert kunst og musikk, betinger et utstrakt samarbeid mellom utdannings- og forskningsinstitusjoner for å utnytte kompetanse og kapasitet til beste for det samiske samfunnet.

Mål:

- Samisk kulturarv, kunst og musikk har en solid og selvfølgelig plass i høyere utdanning og forskning

Strategier:

- Bidra til styrket forskning på samisk kulturarv og kulturhistorie
- Bidra til styrket forskning på samiske kulturminner, herunder samisk bygningsarv
- Arbeide for at det opprettes et samisk kunstfaglig akademisk
- Arbeide for at det opprettes et samisk musikkfaglig akademisk inkludert joik
- Arbeide for at samiske kulturkunnskapsstudier utvikles og tilbys ved flere ulike utdanningsinstitusjoner
- Arbeide for at det etableres et forsknings- og formidlingsprogram for et samlet samisk historieverk hvor også fornorskningshistorien er ett av flere tema

3.2.3 Miljø, ressurser og næring

Samisk tradisjonell kunnskap er samenes og samiske lokalsamfunns samlede erfaring utviklet gjennom hundrevis av år.

Begrepet tradisjonell kunnskap er vel forankret både i nasjonal lovgivning og internasjonale avtaler om areal og miljøforvaltning. Tradisjonell kunnskap er internasjonalt anerkjent som kunnskapsgrunnlag for politiske beslutninger. I Sámi allaskuvlas rapport «Raporta/2-2015 Árbiediehto-guovddáš. Forslag for opprettelse av et senter for samisk tradisjonell kunnskap», pekes det på en manglende implementering av allerede godkjente kunnskapsprinsipper i forvaltningssystemet.

Samerådet og andre urfolksorganisasjoner har aktivt jobbet for å få inn tradisjonell kunnskap som et supplement til naturvitenskap i offentlig forvaltning. Det er en utfordring at samisk tradisjonell kunnskap ikke alltid oppfattes å ha samme status og viktighet som vitenskapelig kunnskap. Dette gjør at tradisjonell kunnskap sjelden brukes som kunnskapsgrunnlag for beslutninger som har betydning for urfolks utvikling og fortsatte eksistens. Det finnes likevel eksempler på at tradisjonell kunnskap brukes i forvaltning av naturressurser, for eksempel innen regulering av fiske.

Naturvitenskapelig kunnskap om for eksempel naturforhold blir sett på som universelt gjeldende, selv om den også er lokal og ofte bygd på smal empiri. Tradisjonell kunnskap er derfor et viktig supplement til den eksisterende kunnskapen som er nyttig for den videre utviklingen og forvaltningen av samiske områder, ikke minst gjelder dette i forbindelse med oppfølging av finnmarksloven og i arealprosesser som kystsonerplaner. Denne dimensjonen må derfor vektlegges i høyere utdanning og forskning.

Sametinget har bevilget midler til Sámi allaskuvla for å dokumentere og formidle samisk tradisjonell kunnskap. Árbiediehtu-prosjekt-

Dokumentasjon av tradisjonell kunnskap. FOTO: SERGEY GAVRILOV

tene som er avsluttet, har ført til at det er bygget opp kompetanse ved Sámi allaskuvla som har gjort at de nå tilbyr studie i tradisjonell kunnskap. Grunnlaget for opprettelse av et permanent senter for samisk tradisjonskunnskap må avklares. I dialog med Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil Sametinget bidra til at et senter for samisk tradisjonskunnskap etableres. Sametinget vil gjennom dialog med Sámi allaskuvla, Samisk arkiv og samiske museer og kulturinstitusjoner, vurdere samfunnsoppdraget til et eventuelt senter, og hvordan kartlegging, systematisering, og formidling av samisk tradisjonell kunnskap kan ivaretas.

Arktis er et geopolitisk område med økt etterspørsel etter utvinnbare ressurser, og fremstår som en region av stor betydning globalt. Regionen opplever samtidig merkbare klimaendringer. Både arealinngrep og klimaendringer har konsekvenser for urfolkens utøvelse av tradisjonelle næringer. Mange urfolkssamfunn har verken kapasitet eller økonomisk handlefrihet til å møte disse endringene på egne premisser og på en profesjonell måte. Ansvar for involvering og medvirkning ligger hos myndighetene og andre aktører.

Reindriftsnæringen innehar erfaringer og kompetanse tilknyttet arealbruk og forvaltning som er av vesentlig betydning i forbindelse med offentlig planlegging. Det er viktig at slik kunnskap blir gjort tilgjengelig gjennom forskning og utredning.

Eksempelet fra reindriften viser at det er viktig at myndigheter og andre aktører har kunnskap og kompetanse om urfolkene i de områdene de opererer i, og at det etableres prosedyrer for medinnflytelse i planlegging, beslutninger, forvaltning, overvåking med mer, i henhold til internasjonal urfolksrett.

Sammen med reindrift, har fiske og jordbruk tradisjonelt utgjort et viktig grunnlag for videreføring av samisk kultur. Næringene har vært økologisk bærekraftig og ofte utøvd i kombinasjon, slik at en har hatt flere bein å stå på. Dette er arealavhengige næringstilpasninger som i stadig økende grad oppleves å stå i motstrid til en generell befolknings- og velferdsvekst med økt mobilitet og fritidsaktivitet, infrastrukturbygging, vindkraftetableringer, oppdrettsetablering og gruveplaner.

Den demografiske utviklingen, kombinert med store endringer i næringsstrukturen i samiske områder, utfordrer Sametinget til å vurdere ulike fremtidsrettede modeller for arbeid med næringsutvikling. En egen samisk innovasjonsmodell basert på nytenking rundt regionale innovasjonssystem, som tar hensyn til kultur, geografi og næringsstruktur, bør sees nærmere på. I dette arbeidet må både teori og praksis, samt erfaring fra andre urfolk, drøftes. På den måten vil Sametinget kunne være i forkant av utviklingen, og være en premissgiver med hensyn til hvilken kompetanse og hvilke forskningsbehov som vil etterspørres i fremtidens næringsliv i samiske områder. Et av forskningsbehovene som er tydelig i dag er behovet for næringsforskning som går på småskalanæringer og kombinasjons- og deltidsnæringer i samiske områder.

Det finnes i dag ikke et fullverdig akademia for reindriftsfag. Sámi allaskuvla tilbyr

bachelor i reindriftsfag. Reindriftsfag krysser fag som økonomi, samfunnsplanlegging, kulturfag, språk, tradisjonell kunnskap og biologi. Det må bygges opp et forskningsbasert reindriftsfaglig utdanningstilbud på master- og doktorgradsnivå.

Det har de siste årene vært rettet nasjonal oppmerksomhet på rollen kunst og kultur kan ha når det gjelder verdiskaping og næringsutvikling. Kultur og reiseliv som næringsområde har de seneste årene hatt en viss vekst i det samiske området. Felles for samiske kulturnæringer og reiseliv er at de oppstår i skjæringspunktet mellom kultur, identitet og næring. De baserer seg på kulturelle produkter som i mange tilfeller er en del av en felles, samisk kulturarv. Dette stiller store krav til aktørenes ivaretagelse av den samiske kulturen på en ekte og troverdig måte

Samiske kulturnæringer og reiseliv har et potensial som nye næringsveier i det samiske samfunnet. En viktig forutsetning er at det er samene selv om har eierskap til utviklingen innenfor disse næringene. For å lykkes med utvikling av næringene, kreves det robuste samiske bedrifter som tar i bruk potensialet som ligger i den samiske kulturen i utvikling av egne virksomheter. Et behov både i kulturnæring- og reiselivsbransjen er økt kompetanse når det gjelder å drive bedrift og profesjonell produktutvikling.

I dagens moderne verden er kunnskap om entreprenørskap og innovasjon en nødvendig pilar for næringsutvikling. Entreprenørskap i høyere utdanning vil kunne bidra til en større satsing på entreprenørskap og elevbedrifter i grunnopplæringen. Det er større muligheter for at unge som har deltatt i slik utdanning etablerer egne bedrifter.

UiT Norges arktiske universitet, har både på Finnmarksfakultet og fakultetet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, utdanningstilbud i henholdsvis reiseliv og entreprenørskap i urfolksområder. Nord universitet har et forskningsmiljø innen fagfeltet entreprenørskap som utmerker seg også in-

ternasjonalt. Den samiske dimensjonen i de forskningsfaglige arbeidene om disse fagområdene er likevel fremdeles beskjeden og trenger et høynet fokus. Økt kunnskap om samisk kultur, næring og reiseliv er nødvendig i utviklingen av disse som nye næringsveier i det samiske samfunnet. Særlig når det dreier seg om kommersialisering basert på samisk kultur og historie. Innen høyere utdanning er det behov for å få til egne tilbud, spesielt for samisk reiseliv.

Mål:

- Det finnes forskning som grunnlag for bevaring og utvikling av samiske tradisjonelle næringer
- Det finnes forskning som grunnlag for næringsutvikling i samiske områder
- Samisk tradisjonell kunnskap er en del av naturvitenskaplig forskning i samiske områder

Strategier:

- Bidra til styrket forskning på arealbruk og forvaltning av arealer i samiske områder
- Bidra til å inkorporere tradisjonell kunnskap i høyere utdanning og forskning
- I samarbeid med aktuelle aktører bidra til økt forskningsaktivitet i samisk næringsliv og entreprenørskap
- Bidra til at det utvikles en forskningsbasert innovasjonsmodell for samisk næringstilpasning

3.2.4 Rettsforhold

Spørsmålet om samiske rettigheter til land og vann har vært en viktig forutsetning for framveksten av den moderne samepolitikken.

Ved siden av konsultasjoner for å oppnå fritt informert samtykke, er land- og ressursrettigheter en grunnstein i det internasjonale rettsgrunnlaget for urfolk, og dermed også for utviklingen og utformingen av sameretten. Hvilke rettigheter samene har til land og ressurser og hva ulike løsninger for praktisk

anerkjennelse av slike rettigheter kan innebære, er ofte forbundet med et høyt konfliktnivå.

Problemstillinger knyttet til land- og ressursrettigheter berører grunnleggende interesser om identitet, livsgrunnlag og økonomisk utvikling, og er interesser som krysser og går gjennom organisasjonsliv, lokalsamfunn og næringer. Videre styrer disse interessene i stor grad samspillet mellom den samiske offentligheten og det norske politiske system.

Kunnskap om samisk rettsforståelse, sedvaner, eiendomsforhold og bruk av land og ressurser er viktig for avklaring av rettsforhold og for fortolkning og utforming av lovverket. Videre gir dette grunnlag og føringer for en offentlig myndighetsutøvelse av plan-, verne- og utbyggingslovgivingen som virker til vern og utvikling av samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Forskningen og høyere utdanning om samiske rettsforhold har et fortsatt behov for videreutvikling, også slik at den internasjonale rettsutviklingen konkretiseres for oppfølging i nasjonal lovgiving og for rettsanvendelsen i domstoler og offentlig forvaltning.

Mål:

- Det finnes forskning om samiske rettsforhold som gir kunnskap om samisk rettsforståelse, sedvaner, eiendomsforhold og bruk av land og ressurser

Strategi:

- Arbeide for styrking av forskning om samiske rettsforhold
- Arbeide for at det opprettes en masterutdanning i eiendomsfag som inkluderer samiske rettsforhold
- Arbeide for at kunnskap om samisk kultur, eiendomshistorie, rettsservise og sedvanerett inngår som en del av basiskompetansen i utdanningen for alle jordskifteområder

3.2.5 Samisk offentlighet

Fra midten av 1980 årene har det blitt utformet en ny samepolitikk og en samisk offentlighet bestående av institusjoner, organisasjoner, partier og media som utvikler og former meninger om politiske spørsmål.

Sametinget er kjerneinstitusjonen i denne nye samiske offentligheten. Den moderne samepolitikken dreier seg i stor grad om etablering av etnisitetsdimensjonen innenfor legitime institusjonelle rammer for maktutøvelse. Utformingen og utviklingen av den moderne samepolitikken skjer ut fra politiske, geografiske og historiske trekk og strukturer. I Norge skjer dette innenfor rammen av enhetsstaten, som er en stor, sterk og tilstedeværende stat. Historiske sosiale bevegelser, også samebevegelsen, har i stor grad vært politisk i karakter og de har vendt seg mot staten for økt statlig ansvar. Denne statsorienteringen har gitt frivillige organisasjoner en sentral plass i utformingen av offentlig politikk og i utformingen av velferdsstaten. Norge framstår derfor i internasjonal sammenheng som et svært «statsvennlig» samfunn der det for interesseorganisasjoner er en særegen blanding av selvstendighet og integrasjon i det politiske systemet. Dette er en samfunnsform som legger betydelige premisser for hvordan samene og staten møtes, og hva som er muligheter og begrensninger i utviklingen av en samisk offentlighet.

Samtidig som det norske politiske styringssystemet legger viktige rammer for utviklingen av den samiske offentligheten er samepolitikken i høy grad et resultat av den internasjonale rettsutviklingen. FN-systemets oppmerksomhet om og arbeid med utvikling av rettslige standarder for statenes forpliktelser overfor urfolk og minoriteter er derfor i stor grad styrende for hvordan samepolitikken kan utvikles. Kunnskap om hvordan internasjonale rettsregler og statlige styringssystemer virker og samvirker i utviklingen av den samiske offentligheten vil være viktig bidrag i den samiske samfunnsdebatten.

Sametingssystemet har vært under stadig utvikling siden det ble etablert i 1989. Levering av organiserte meninger og interesser fra det samiske sivilsamfunnet inn i Sametinget er sentralt for utvikling av tillit og legitimitet til institusjonen. Samtidig kan det sies at levering av tjenester og håndfaste resultater ut fra Sametinget til det samiske samfunnet også har stor betydning for legitimiteten til systemet. En utvikling som på den ene siden kan ha trekk av institusjonell profesjonalisering av Sametinget der samiske sivilsamfunnsaktører i begrenset grad har utviklet seg, og på den andre siden trekk i retning av liten grad av utvikling mot effektiv tjenestelevering fra Sametinget til det samiske samfunnet kan sette Sametinget, og dermed hele den samiske offentligheten, under et økende legitimitetspress.

En vesentlig aktør i den samiske offentligheten er samiske og norske medier. Samisk journalistutdanning har vært viktig for å rekruttere journalister til mediebedrifter og offentlig og privat sektor. I tillegg har utdanningen bidratt til å bygge et fagmiljø innen journalistikk, herunder urfolksjournalistikk. Mediene påvirker både det samiske og det norske samfunnet. Det er derfor behov for forskning som blant annet gir kunnskap om ulike mediers betydning for samisk samfunnsutvikling og mediers betydning for status for samisk språk og kultur i forhold til majoritetsspråk og -kultur. Også internasjonalisering av mediebruk og endring av medievaner i den samiske befolkningen er interessante tema for medieforskning.

Kunnskap om hva som er betingelsene for og utviklingstrekkene av den samiske offentligheten er viktig for valg og prioriteringer som tas i utformingen av samepolitikken i åra framover. I denne sammenhengen er det behov for å sammenligne institusjons- og samfunnsutviklingen for samene i de fire statene de tilhører. Det er imidlertid også behov for en slik sammenlignende forskning med andre urfolk som virker innenfor andre politiske systemer. Kunnskap om

Media er en viktig del av samisk offentlighet. FOTO: JAN ROGER ØSTBY

samenes politiske deltakelse og oppslutning ved sametingsvalg er i en slik sammenheng av grunnleggende betydning. Det er derfor av stor betydning at det gjennomføres en systematisk valgforskning for sametingsvalgene. Slik forskning ble første gang gjort i tilknytning til valget i 2005. Det ble den gang finansiert over Norges forskningsråds program for samisk forskning. For valget i 2009 har Sametinget bevilget midler etter en årlig særlig tildeling fra departementet til slik forskning etter anbudskonkurranse. Finansieringen av sametingsvalgundersøkelser må fra og med valget i 2017 inn i Sametingets rammebudsjett for å sikre nødvendig forutsigbarhet og forankring av en systematisk sametingsvalgforskning.

Mål:

- Det forefinnes forskning på samisk offentlighet og forskning om sametingsvalget

Strategi:

- Arbeide for styrking av forskning på samisk offentlighet, herunder sammenlignende forskning med situasjon og utvikling i Finland, Sverige og Russland
- Arbeide for systematisk forskning om sametingsvalget

3.2.6 Helse

Kunnskap om samiske samfunnsforhold, samisk språk og kultur er nødvendig for å påvirke helsen til den samiske befolkning i positiv retning. Slik kunnskap er også en forutsetning for god kvalitet på tjenestene, og er nødvendig for ivaretagelse av pasientsikkerheten. Manglende kunnskap om samisk språk og kultur i helse- og omsorgstjenestene reduserer også samiske pasienters tilgjengelighet til tilbudene.

Senter for samisk helseforskning, SSHF, som ble etablert i 1990, har som mål å drive forsknings- og utviklingsarbeid knyttet til helse og levekårsrelaterte problemstillinger i den samiske befolkning. Senteret har etter opprettelsen gjennomført helse- og levekårsundersøkelser i samiske områder på norsk side, og også bidratt aktivt i rekruttering og utdanning av samiske helseforskere. Gjennom dette er det fremmet studier av sykdomsforekomst og risikofaktorer hos den samiske befolkning.

Helseforetaket Helse Nord vedtok i 2011 å utrede en «Samisk helsepark», med mål om å samle og samordne et bredt helsefaglig miljø med utgangspunkt i SANKS – Samisk

nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus og Samisk spesialistlegesenter. Intensjonen er å samle ulike tjenester rettet mot den samiske befolkningen, blant annet psykiatri, rus, somatikk og forskning. Tanken er også at Samisk helsepark skal styrke og bygge fagmiljøer, og bidra i utdanning av fagpersonell.

Helse- og levekårsundersøkelser fra Senter for samisk helseforskning viser at man ikke finner systematiske forskjeller i helse mellom samisk befolkning og øvrig befolkning i samme geografiske områder. Den samiske befolkning har imidlertid, i likhet med den nordnorske befolkning, på noen områder dårligere helse enn gjennomsnittet i den norske befolkning. Selv om mange av helseutfordringene er felles, er det likevel områder og temaer hvor det er nødvendig med ytterligere forskning for å få bedre kunnskap om samers helse og levekår. Dette gjelder psykisk helse generelt, selvmord og brå død, vold i nære relasjoner, livsstilssykdommer som diabetes type 2, tjenestetilbudet til samiske pasienter og omsorgsforskning inkludert barnevern. Når det gjelder vold i nære relasjoner, er dette et tema som berører flere samfunnsområder. Nylig publisert forskning ved Senter for samisk helseforskning viser at samiske kvinner rapporterer høyere forekomst av alle typer vold, både emosjonell, fysisk og seksuell vold, sammenlignet med den øvrige befolkningen. Disse funnene viser at ytterligere forskning på området er nødvendig.

Det samiske samfunnet står overfor store utfordringer innenfor tradisjonelle samiske næringer. De tradisjonelle næringene er under sterkt press fra resten av samfunnet. Arealinngrep, kamp eksternt og internt om ressurser og arealer, rovdyrproblematikken, stadig endrede rammevilkår og holdninger til næringene er noen av utfordringene. Dette er forhold som påvirker den fysiske og psykiske helsen. Utøverne opplever å være i en stadig stressituasjon med bekymring for egen og næringens framtid. Å stadig måtte forsvare næringens berettigelse oppleves belastende,

og har betydelige helsemessige konsekvenser for utøverne. Barn og unge som har familietilknytning til reindriften er særlig utsatt. Negativ omtale av næringen i media og i samfunnet for øvrig vil også kunne oppleves som årsak til mobbing og diskriminerende reaksjoner. Dette er problemstillinger som ikke etterspørres i generell folkehelsearbeid, og er tema det er stort behov for dokumentert kunnskap om.

Den samiske befolkningen opplever et større kommunikasjonsproblem i møte med helse- og sosialtjenesten enn majoritetsbefolkningen. For at samer skal få en likeverdig helse- og sosialtjeneste må tjenesten ha kunnskap om og kompetanse i samisk språk og kultur på alle nivåer. Kvaliteten på tilbudene kan ikke være avhengig av enkeltpersoners spesialkompetanse eller interesse for samisk språk og kultur, og den enkelte samiske tjenestemottaker skal heller ikke selv måtte definere sine behov for tilrettelagte helse- og sosialtjenester.

Sametingets eldreråd og Sametingets ungdomspolitiske utvalg (SUPU) har i møter med rådet sterkt understreket behovet for at det samiske perspektivet må implementeres i alle helsefaglige utdanninger. Eldrerådet var også opptatt av helsesektorens manglende kompetanse om samisk tradisjonell folkemedisin. De etterlyste forskning innen mental rehabilitering for det samiske folk etter århundrer med rasisme og mentale overgrep, der konsekvensene av fornorskingspolitikken er en del av det totale bilde av helsetilstanden for det samiske folk i Norge.

Flere av innspillene peker spesielt på behovet for sykepleiere med samisk språk- og kulturkompetanse. Eldrerådet var særlig opptatt av dette fordi de mener at samiske eldre, og spesielt samiske demente, ikke får et likeverdig og verdig tilbud i dag. Muligheten til å bruke eget språk er særlig avgjørende for et godt resultat på områder som geriatri, demens, rehabilitering, forebygging av kroniske sykdommer, læring og mestring, og rus og psykisk helse. Eldrerådet mener

derfor det er behov for forskning som viser hvilket tilbud samiske pasienter i realiteten tilbys. Dette må videre føre til at tilbudet til samiske brukere og pasienter blir likeverdig, og ikke minst verdig for samiske eldre. Som en av medlemmene uttrykte det i møtet:

«Det må forskes på den åndelige biten, for vi er mer enn et kjemisk laboratorium på to bein.»

Mål:

- Helse- og sosialfaglig personell har nødvendig kunnskap om samiske samfunnsforhold, samisk språk og kultur

Strategier:

- Bidra til at helse- og sosialfaglig personell på alle nivå har samisk språk- og kulturkompetanse
- Bidra til økt forskningsaktivitet innen helse- og sosialsektoren, herunder forskning på tjenestetilbudet til den samiske befolkning
- Bidra til at det opprettes en samisk sykepleieutdanning

3.2.7 Barnehage og grunnopplæring

Det å ha en velfungerende oppvekst- og utdanningssektor er en sentral del av det samiske velferdssamfunnet og viktig i utvikling av samfunns- og arbeidsliv.

Mange og gode samiske barnehagetilbud er vesentlig for styrking av samisk språk og identitet. Også kvalitativt godt samisk tilbud i grunnopplæringen er med på å forme den enkelte positivt og legger føringer for barn og ungdoms valg av høyere utdanning og yrkesvalg. I den forbindelse vil forskningsbasert kunnskap innenfor flere områder være med på å styrke kvaliteten i samisk oppvekst- og utdanningssektor i tiden fremover.

Sametinget er av den oppfatning at forskningsbasert kunnskap må forefinnes også for utviklingen av samisk oppvekst- og utdanningssektor. Kunnskapsdepartementet har

gjennom forskningsrådet prioritert utdanningsforskning som et stort område. Samisk utdanningsforskning har ikke vært særskilt prioritert. Det er i denne sammenheng naturlig at også samisk skoleforskning blir en integrert del av forskningsrådets programmer.

Sametinget er opptatt av at samiske barn skal ha et trygt psykososialt skolemiljø. I dag finnes tilnærmet ingen forskning om krenkelse, mobbing og trakassering i den samiske skolen. Sametinget er enig med forslaget fra Djupedal-utvalget NOU 2015:2 Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø, om at det avsettes øremerkede midler til forskning på mobbing i den samiske skolen. Videre støtter Sametinget utvalgets forslag om at det bygges opp et juridisk fagmiljø som har særlig kompetanse i en slik sammenheng.

Sametinget registrerer at det innen samisk barnehagesektor ikke finnes tilstrekkelig med forskning som kan underbygge hvilke modeller som best fungerer i språkopplæringen. Dette er med på å gjøre foreldre usikre på hvilke valg de skal gjøre for sine barn videre i utdanningsløpet. Det er store frafall i språkopplæringen i hele utdanningssystemet. Det er derfor behov for økt forskning både på årsakene til frafallet og på metodikk og organisering av opplæringen. Dette gjelder både innen klasseromsundervisning og i fjernundervisning.

Mangelen på utdannede barnehagelærere og lærere med kompetanse i samisk språk, og om samisk kultur og samfunnsliv, fører til at barn i barnehagen og elever i grunnopplæringen ikke alltid får det tilbudet de har rett til. Denne mangelen har også konsekvenser for kvaliteten på barnehage- og opplæringstilbudet. Sametingets ungdomspolitiske utvalg (SUPU) har også understreket behovet for samisk perspektiv i lærer- og barnehageutdanning i sitt møte med rådet.

Sámi allaskuvla er den eneste institusjonen som i dag utdanner barnehagelærere og lærere for grunnopplæringen etter ramme-

Elever lærer gammebygging i Tysfjord. FOTO: SANDER ANDERSEN

planene for samisk barnehage- og lærerutdanning. UiT Norges arktiske universitet tilbyr lærerutdanning 5–10 med nordsamisk som fremmedspråk som masterfag. Rekruttering til disse utdanningene har til nå vært en stor utfordring. Sør- og lulesamisk språk tilbys som del av ordinær grunnskolelærerutdanning.

Mulighetene for og kvaliteten på undervisning i samisk språk skaper grunnlaget for det framtidige academia i samisk språk. Kvaliteten innenfor barnehage- og opplæringssektoren er avhengig av at det forefinnes kunnskap som er av betydning for utvikling av sektoren. Slik kunnskap handler for eksempel om språkopplæringsmetodikk og tilpassing til ulike nivå også innen voksenopplæring, tospråklighetsopplæring, didaktikk for samisk fjernundervisning, frafall av elever i

samiskopplæring på grunnskolenivå og frafall av samiskspråklige elever i videregående opplæring.

Mål:

- Barnehagelærere og lærere i grunnopplæringen har nødvendig kunnskap i samisk språk og om samiske samfunnsforhold, samisk språk og kultur

Strategier:

- Bidra til at lærere i barnehage og grunnopplæring har samisk språk- og kulturkompetanse
- Bidra til økt forskningsaktivitet innen samisk oppvekst- og utdanningssektor
- Arbeide for at det gjennomføres konsultasjoner med Norges forskningsråd om skoleforskningsprogrammer

3.3 Rekruttering til samisk høyere utdanning og forskning

Befolkningstallet i de samiske områdene følger en saktegående negativ trend, preget av en lett aldrende befolkning sammenlignet med landsgjennomsnittet – en utvikling distrikts-Norge generelt også preges av. Denne utviklingen påvirker antall potensielle studenter til samisk høyere utdanning. Også statens tidligere fornorskingspolitikk har ført til at dette rekrutteringsgrunnlaget er lavt.

Det er derfor et relativt lite rekrutteringsgrunnlag til samisk høyere utdanning og forskning. Dette er særlig lavt når det gjelder personer med samisk som førstespråk.

I samiske tall forteller 8 – kommentert samisk statistikk 2015, framkommer i tabell 2.12 antallet elever med samisk i fagkretsen i videregående skole. Skoleåret 2014/15 var det totalt 449 elever med samisk i fagkretsen. Av disse hadde 205 elever samisk som førstespråk, og 244 samisk som andrespråk. Dette antallet er det totale antallet, uavhengig av hvilket trinn elevene går på. Antallet førstespråkelever har gått ned fra 243 skoleåret 2013/14, mens antallet andrespråkelever har økt fra 209. I disse tallene framkommer ikke hvor mange elever som er i sitt avsluttende år, og heller ikke hvor mange som vil ha studiekompetanse av disse.

Det er viktig at opplæringen i samisk som 1. og 2. språk fungerer godt i videregående opplæring. Det store frafallet fra opplæringen i samisk som 1.språk i videregående opplæring gir grunn til bekymring for bruken av samisk språk, og for rekruttering av samiskspråklige til høyere utdanning og forskning. I tillegg til frafallet fra førstespråkopplæringen er det et stort frafall generelt, og spesielt blant gutter. Dette er en ekstra utfordring for rekruttering videre til høyere utdanning og forskning.

Rekrutteringsgrunnlaget til samisk høyere utdanning og forskning består ikke kun av de

omtalte elevene i videregående opplæring. Også elever uten samisk i fagkretsen er aktuelle studenter til samisk høyere utdanning. Det har over flere år vært gjort en innsats ved Sámi allaskuvla for å kvalifisere studenter til samisk høyere utdanning. Sametinget har finansiert et femårig kvalifiserings- og rekrutteringsprogram i samisk språk for høyere utdanning, som ble avsluttet i 2014. Programmet må sies å ha vært vellykket, da 360 studenter fullførte med bestått eksamen. Modellen for programmet benyttes nå i lule- og sørsamisk område.

En annen aktuell gruppe for rekruttering er voksne. Fra høsten 2015 har regjeringen satt av midler til arbeidsplassbasert barnehagelærerutdanning for raskt å bote på mangelen på barnehagelærere. Også Sámi allaskuvla gir dette tilbudet. Dette er en modell som er interessant å se nærmere på også for andre profesjonsfag i samisk sammenheng.

Sámi allaskuvla fikk i 2009 i oppdrag av Kunnskapsdepartementet å opprette og lede en nasjonal arbeidsgruppe med siktemål å utarbeide en strategi for rekruttering til samisk høyere utdanning. Det var særlig lagt vekt på samisk lærerutdanning og samiske språk. Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning 2011-2014 ble vedtatt av Kunnskapsdepartementet i 2011. Rekrutteringsstrategien har vært fulgt opp av Samisk lærerutdanningsregion, et samarbeidsorgan bestående av Sámi allaskuvla, Høgskolen i Nord-Trøndelag, Universitetet i Nordland og UiT Norges arktiske universitet. Det ble avholdt en evalueringskonferanse i april 2014, der det blant annet ble pekt på at rekruttering til samisk høyere utdanning må forankres i ledelsen i utdanningsinstitusjonene, og i et gjensidig forpliktende samarbeid mellom institusjonene. Dette samarbeidet må sikres økonomisk, f. eks. gjennom årlige tildelinger fra Kunnskapsdepartementet.

Rekruttering av samer til samisk forskning er lav. Et større antall samiske forskere vil kunne gi et større kunnskapsgrunnlag utviklet fra et samisk ståsted.

Innen akademia for samisk språk er det behov for flere med kompetanse på doktorgradsnivå. Det betyr at det må rekrutteres flere studenter som tar mastergrad i samisk språk og som deretter kan fortsette med doktorgradsstudier. Det må vurderes å innføre øremerkede master- og doktorgradsstipender for å styrke akademia rundt samisk språk. I tillegg er det svært viktig at universitet, høyskoler og forskningsinstitusjoner som arbeider innen feltet, prioriterer rekruttering til samisk høyere utdanning og samisk forskning. Betydningen av rekrutteringsarbeidet og pålegg om oppfølging av dette, må bli en del av oppdraget regjeringen gir aktuelle universitet, høyskoler og forskningsinstitusjoner.

Siden mangelen på samisktalende forskere i stor grad er et resultat av statens tidligere fornorskingspolitikk, vil det være naturlig at regjeringen legger inn midler til en større satsning for å få flere norskspråklige kvalifisert til å ta samisk høyere utdanning. Dette er noe Sametinget på nytt vil ta opp med statlige myndigheter.

Det er avgjørende for det samiske samfunns fremtid at det iverksettes en betydelig nasjonal satsing for å få tilstrekkelig utdannet samiskspråklig personell. Spesielt gjelder dette for kommunene i det samiske språkforvaltningsområdet, men også andre kommuner har et stort behov for fagfolk med samisk språk og/eller kulturkompetanse. Det er mangel på denne kompetansen innenfor de fleste profesjoner. I tillegg er det en utfordring at fagpersoner som allerede er i jobb i samiske områder mangler kunnskap om samisk språk og kultur. Den samiske befolknings rett til tjenesteyting som tar hensyn til den enkeltes språk og kulturbakgrunn er i dag derfor mangelfull.

Rekrutteringsarbeidet må starte tidlig. Tidlig informasjon og veiledning om språkvalg vil være en av faktorene som danner grunnlaget for foreldrenes valg av språk for sitt barn. Dette må videre følges opp i barnehage med et godt samiskspråklig tilbud. Det vil

også være avgjørende at samarbeidet i overgangen barnehage – skole er godt, og ikke minst at tilbudet i grunnopplæringen er av god kvalitet. Dette er et felles ansvar for de lokale barnehage- og skolemyndighetene.

Å satse på kvalitet innenfor høyere utdanning for samisk ungdom er en av de viktigste forutsetningene for at ungdom velger samisk høyere utdanning og utdanning i samisk språk. Institusjoner som tilbyr samisk høyere utdanning må arbeide med tilrettelegging og organisering av tilbudene, med det formål å nå ut til flest mulig studenter. Dette forutsetter at de institusjonene som tilbyr samisk høyere utdanning og tilbud innen samiske emner har et tett og nært samarbeid.

Andre tiltak for å rekruttere samiske studenter eller studenter til samisk høyere utdanning og forskning er blant annet samiske studentkvoter i profesjonsstudier, ulike typer stipender og nedskrivninger av studielån.

Sametingets stipendordning for høyere utdanning er det viktigste virkemiddelet. Sametinget har for å stimulere og rekruttere til utdanning som det samiske samfunnet har behov for. Sametinget prioriterer i sitt årlige budsjett hvilke studier som kommer inn under ordningen. Ordningen skal evalueres i 2016 for å se om den har ønsket effekt på rekruttering til høyere utdanning innen prioriterte fag.

Mål:

- Flere fagfolk med samisk språk – og kulturkompetanse

Strategier:

- Bidra til rekruttering av studenter på ulike nivåer innen samisk høyere utdanning og forskning
- Bidra med stipend til studenter som tar høyere utdanning innenfor samisk språk og innenfor prioriterte profesjonsutdanninger
- Arbeide for at det opprettes master- og doktorgradsstipend i samisk språk

Stipender våren 2015, antall søknader og innvilget beløp

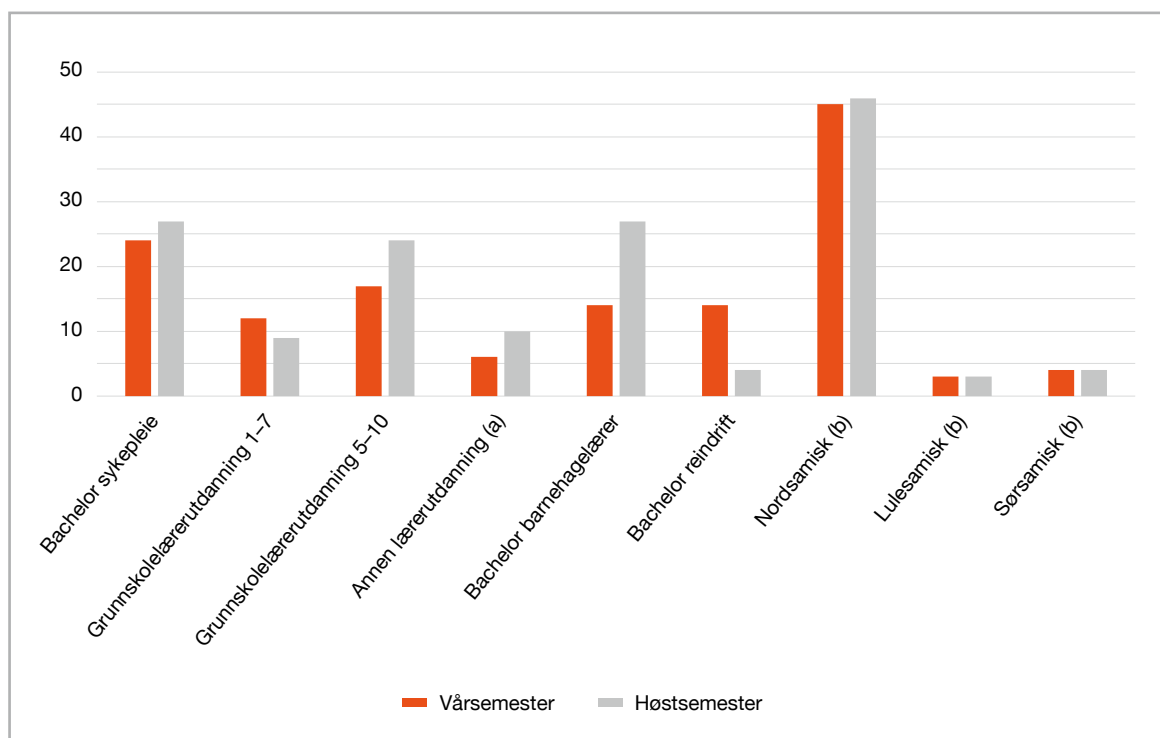
Studium	Søknader	Innvilget
Lærer 5-10	17	255 000
Lærer 1-7	12	165 000
Barnehagelærer	14	195 000
Annen lærerutdanning	6	60 000
BA Reindrift	14	165 000
Sykepleie	24	326 500
Sydsamisk	4	38 000
Nordsamisk	45	518 500
Lulesamisk	3	23 000
Utenfor prio	3	-
	142	1 746 000

Stipender høsten 2015, antall søknader og innvilget beløp

Studium	Søknader	Innvilget
BA Reindrift	4	37 500
Barnehagelærer	27	330 000
Nordsamisk	46	589 000
Sykepleie	27	360 000
Lærer 1-7	9	120 000
Lærer 5-10	24	360 000
PPO	10	75 000
Sørsamisk	4	47 500
Lulesamisk	3	19 000
Utenfor prio	6	-
	160	1 938 000

Antall stipender

Studium	Vårsemester	Høstsemester	Totalt
Bachelor sykepleie	24	27	51
Grunnskolelærerutdanning 1-7	12	9	21
Grunnskolelærerutdanning 5-10	17	24	41
Annen lærerutdanning a)	6	10	16
Bachelor barnehagelærer	14	27	41
Bachelor reindrift	14	4	18
Nordsamisk b)	45	46	91
Lulesamisk b)	3	3	6
Sørsamisk b)	4	4	8

a) Praktisk-pedagogisk utdanning, lektorutdanning eller faglærerutdanning

b) Begynneropplæring til masternivå

3.4 Forskningstradisjon og etikk

Mange av innspillene til denne meldingen kommer inn på de etiske utfordringene ved forskning på samiske forhold og samer. En betydelig del av den samiske befolkningen har et ambivalent forhold til forskning. Det kan være flere årsaker til dette. Det er sannsynlig at en hovedgrunn er de historiske erfaringene samer fikk med forskere i raseforskningens og fornorskningens tid. Faget fysisk antropologi, hvor Norge var blant de verdensledende, arbeidet ut fra forestillingen om at samene sto lavere enn nordmenn i et evolusjonært hierarki. Dette skulle la seg dokumenterte gjennom en storstilt innsamling av samisk skjelettmateriale samt hodeskalle- og andre oppmålinger av levende samer.

I arkeologi- og historieforskningen var same-nes fortid lenge i stor grad ekskludert. Det var maktpåliggende å vise at Norge var rotfestet norsk og at samene var en slags inn- trengere på norsk grunn. I mange fag ble samene beskrevet på en nedlatende måte, om de i det hele fikk oppmerksomhet. Disse forholdene etterlot sår i det samiske samfunnet, og skapte også negative holdninger som til dels fortsatt gjør seg gjeldende.

En annen årsak til samers skepsis til forskning kan ligge i en «forskningstretthet», slik beskrevet i innspill til denne meldingen. I forskningens natur ligger en nysgjerrighet etter det uutforskede og ny kunnskap, og urfolk kan representere noe nytt og annerledes å forske på. Resultatene av forskningen kan oppleves som lite nytt og på ingen måte banebrytende eller nyttig for urfolket selv, om de noen gang får vite hvorfor de var forskningsobjekter og hva forskningen resulterte i.

At det er en relativt liten interesse blant samer for å være forskningsobjekt og å delta i forskningsprosjekt, er en utfordring forskningssamfunnet må ta på alvor. Første steg er å erkjenne at det finnes en forsknings- historie man ikke kan overse, og dette bak-

teppet må prege tilnærminger og arbeids- måter.

Denne forskningshistoriske bakgrunnen, samiske perspektiver og verdier samt problemstillinger som knytter seg til forskning på urfolk og andre marginaliserte grupper generelt, bør inngå i den del av forskerut- danningen som omhandler etikk og etiske problemstillinger.

Tilbakeføring av samiske gjenstander fra museer og samlinger er et viktig tiltak for å bygge opp tillit mellom samene og kunn- skapssamfunnet. Prosjektet Bååstede er et godt eksempel fra nyere tid i Sápmi på et prosjekt hvor alle parter ønsker tilbakeføring av gjenstander til samiske museer, som også innebærer en geografisk relokasjon.

Det er også viktig at den samiske befolk- ningen får tilgang til materialet. Redskaper, duodji, rune bommer, og joik og andre lyd- opptak som dokumenterer språkbruk, er en kunnskapsressurs for opplæring, utdanning og forskning, og for det samiske samfunnet.

Rapport om bruk av samisk etnisitet i forsk- ningsdatabaser og helseregistre ved senter for samisk helseforskning 2015, viser at det ikke finnes noen retningslinjer for forskning på urfolk i Norge eller Skandinavia for øvrig.

I Norge har De nasjonale forskningsetiske komiteer utviklet generelle etiske retningslin- jer og retningslinjer for bestemte fagområder. Disse gir omfattende regler for enkeltperso- ners rettigheter ved deltakelse i forsknings- prosjekt, men gir i mindre grad føringer som sikrer grupperes kollektive rettigheter.

Når det gjelder etiske retningslinjer for sam- funnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, omhandler punkt 25 forskning i andre kul- turer enn forskerens egen. Punktet stadfes- ter blant annet at forskeren i størst mulig grad bør samarbeide med lokalbefolkning, medlemmer i den aktuelle kultur og deres representanter samt lokale myndigheter. Det samme bør også gjelde for samer som

forsker på samer. Punkt 47, krav om å tilbakeføre forskningsresultater, pålegger forskeren en spesiell forpliktelse til å tilbakeføre forskningsresultatene til deltakerne, i en forståelig og forsvarlig form. Retningslinjene for forskning på menneskelige levninger, punkt 4, slår fast at forskning på levninger etter grupper som har blitt undertrykket, nedverdiggjort eller på annen måte dårlig behandlet av storsamfunn eller statsmakt, krever innsikt, sterk aktsomhet og vilje til kommunikasjon og dialog, og videre at i enkelte tilfeller kan hensyn til disse gruppene tilsa at et prosjekt ikke bør gjennomføres.

I denne sammenheng må det tilføyes at Sametinget siden 1998 har hatt rett til å fatte beslutninger vedrørende forvaltning av og forskning på den samiske delen av skjelettsamlingen på Anatomisk institutt ved Universitetet i Oslo. Sametinget får i forkant en uttalelse fra Skjelettutvalget, Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger. I saker om tilbakeføring og gjengravelse igangsetter Sametinget en inkluderende prosess med berørte parter før avgjørelser tas.

Skjelettutvalget ble opprettet i 2008 som et direkte resultat av samiske krav på tilbakeføring av menneskelige levninger. Etableringen av utvalget er et eksempel på at det samiske samfunnets synspunkter blir hørt og viser seg å ha relevans også utenfor den samiske konteksten.

Sametinget har nedsatt en arbeidsgruppe som skal utarbeide etiske retningslinjer for bruk og forvaltning av samisk humanbiologisk materiale. Dette er et viktig arbeid som kan gi grunnlag for å vurdere om det er behov for mer generelle etiske retningslinjer for samene som urfolk.

De demografiske dataene som finnes om samer er ettertraktet grunnlagsmateriale for forskere som ønsker å forske på samiske forhold. Valgmanntallet til Sametinget er det eneste sikre tallmaterialet hvor samene

i Norge er registrert på individnivå. Sametinget er restriktivt til bruk av manntallet til andre formål enn valg, da det vil være et brudd på forutsetningene for innskrivingen i valgmanntallet. Sametinget ser at det å forske på samiske forhold er vanskelig uten et pålitelig demografisk materiale å forholde seg til, men dette er en utfordring som kunnskapssamfunnet må møte ved å bruke andre metoder. Sametinget er blitt enig med regjeringen om Ny lov om folkeregistrering, som innebærer at det skal innføres en språklig registrering i offentlige register. Denne registreringen vil komme forskningen til gode, og også kunne gi befolkningen bedre helse- og sosialtjenester.

Mål:

- Etablerte og eventuelle nye forskningsetiske regler etterleves i samisk forskning

Strategi:

- Slutføre arbeidet i utvalg for samisk forskning og human biologisk materiale
- Utrede behovet for å definere egne forskningsetiske regler for forskning på samene som urfolk
- Arbeide for at forskerutdanningen på feltet etikk inkluderer kunnskap om fornorskningstidens forskningshistorie og dens effekter

3.5 Implementering av samisk perspektiv i høyere utdanning og forskning

Det er et stort behov for fagfolk med samisk språk-, kultur- og samfunnskompetanse innenfor de fleste områdene, både i privat og offentlig sektor. Et spesielt stort behov finnes i kommunene som er en del av det samiske språkforvaltningsområdet.

Den samiske befolkningen utenfor disse kommunene, har også krav på likeverdig tjenesteyting. Dette innebærer at et samisk perspektiv må implementeres i alle profesjonsutdanninger.

Nyere forskning viser at samer opplever mer diskriminering enn majoritetsbefolkningen. Manglende allmennkunnskap om samer og samiske forhold generelt i befolkningen kan være en av årsakene til dette.

Sametinget ser nødvendigheten av at det gjennomføres et forskningsbasert prosjekt der man gjennomgår ramme- og fagplaner for alle relevante høyere utdanninger, og også foreslår hvordan implementeringen av det samiske perspektivet best kan gjennomføres.

Når det gjelder implementering av det samiske perspektivet i forskning har både Norges forskningsråd og forskningsinstitusjoner et ansvar.

Mål:

- Samisk perspektiv er implementert i alle relevante utdanninger og i forskning

Strategier:

- Bidra til at det gjennomføres et forskningsbasert prosjekt om implementering av samisk perspektiv i høyere utdanning
- Arbeide for konsultasjoner mellom Norges forskningsråd og Sametinget når nye forskningsprogram planlegges

4 Økonomiske og administrative konsekvenser

Oppfølging av sametingsmelding om høyere utdanning og forskning vil skje gjennom Sametingets årlige budsjett. I budsjettet prioriteres innsatsområder med mål, strategier og tilhørende tiltak. Sametingsrådet vil vurdere å utarbeide en handlingsplan for oppfølging av meldingen, eller handlingsplaner for deler av meldingen. Meldingen har et langsiktig perspektiv, og det vil være naturlig å ha en gjennomgang av meldingen etter tre til fire år for å vurdere om Sametinget har oppnådd de målene som er satt i meldingen.

Oppfølging av meldingen har økonomiske og administrative konsekvenser. Meldin-

gens mål og strategier gjør det nødvendig å opprette og opprettholde god dialog med mange aktører på ulike nivå innenfor høyere utdanning og forskning. I tillegg vil en aktiv bruk av konsultasjonsavtalen være påkrevd. Dette vil utfordre den administrative kapasiteten til arbeidet med høyere utdanning og forskning.

I 2016 skal det gjennomføres en evaluering av tilskuddsordningen for stipend til høyere utdanning. Avhengig av resultat og anbefalinger vil også denne kunne ha økonomiske konsekvenser.

Litteratur

- Innstilling fra Komiteen til å utrede samespørsmål. Oppnevnt 3. august 1956
- Bruk av samisk etnisitet i forskningsdatabaser og helseregistre. Rapport fra Senter for samisk helseforskning/Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš april 2015
- Nordlandsforskning, NF-rapport nr. 7/2012, Samisk Språkundersøkelse 2012
- Sámi allaskuvla, rapport 1/2012 samiske tall forteller 5, Kommentert samisk statistikk 2012
- Sámi allaskuvla, rapport 1/2013 samiske tall forteller 6, Kommentert samisk statistikk 2013
- Sámi allaskuvla, rapport 1/2014 samiske tall forteller 7, Kommentert samisk statistikk 2014
- Sámi allaskuvla, rapport 1/2015 samiske tall forteller 8, Kommentert samisk statistikk 2015
- Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting – Samarbeidsrapport NIBR/UiT – Senter for samisk helseforskning, Kjetil Sørli og Anna Ragnhild Broderstad 2011
- Utredning om samisk forskning, Sametinget 1996
- Samisk forskning. Forskningsrådets utredning november 1998.
- Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning. Guhkes bálgáid mielde – sámii dutkama ja alit oahpahusa birra. Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning. Utredning avlevert Kunnskapsdepartementet 20.6.2012 (Butenschønvalget)
- Meld. St. 18 (2014–2015) – Konsentrasjon for kvalitet Strukturreform i universitets- og høyskolesektoren
- Meld. St. 7 (2014–2015) – Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2014
- Meld. St. 18 (2012–2013) – Lange linjer – kunnskap gir muligheter
- Meld. St. 16 (2010–2011) Nasjonal helse- og omsorgsplan 2011–2015
- St.meld. nr. 30 (2008–2009) – Klima for forskning
- St.meld. nr. 14 (2008) – Internasjonalisering av utdanning
- St.meld. nr. 20 (2004–2005) – Vilje til forskning
- St.meld. nr. 34 (2001–2002) Kvalitetsreformen Om høyere samisk utdanning og forskning
- NOU 2015:2 Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø
- Sametingets budsjett 2015
- Sametingsmelding om barnehager
- Sametingsmelding om samisk språk
- Kunnskapsdepartementet, Strategi 2011–2014, Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning
- Bååstede, Tilbakeføring av samisk kulturarv, Prosjektrapport mars 2012
- Raporta/2-2015 Árbiediehto-guovddáš. Forslag for opprettelse av et senter for samisk tradisjonell kunnskap. Rapport, Sámi Allaskuvla

Lenker

Arctic Indigenous education Conference: <http://aiec2016.com/>
Aktesne – together: <http://www.sprak.umu.se/forskning/konferenser/aktasne/>
Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERDs anbefalinger til Norge av 28.08.2015: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NOR/CERD_C_NOR_CO_21-22_21522_E.pdf
Struktureformen: <https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/hoyere-utdanning/innsikt/struktur-i-hoyere-utdanning/veien-mot-ny-struktur/id2415316/>
www.regjeringen.no
Norges forskningsråd: www.nfr.no
Norges forskningsetiske komite: www.etikkom.no
NOKUT (Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningene: www.nokut.no
World Indigenous Nations Higher Education Consortium: www.winhec.org
Arktisk universitet: www.uarctic.org
samiske opptakskvoter:
www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptakskvoter/samiske-kvoter.html
Giellagas institutt: <http://www.oulu.fi/giellagas/>
Senter for samisk helseforskning:
https://uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88115
SAMINOR:
https://uit.no/forskning/forskningsgrupper/gruppe?p_document_id=425187
Russlands vitenskapsakademi: <http://bch.kolasc.net.ru/english.htm>
Repatriasjonsprosjektet Recalling Ancestral Voices, Finland:
<http://www.samimuseum.fi/heritage/english/repatriaatio.html>
Regionale forskningsfond: www.regionaleforskningsfond.no
Helse Nord: http://www.helse-nord.no/?lang=no_NO
SANKS – Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus:
<http://www.finnmarkssykehuset.no/sanks/category10180.html?redirect=urlalias>
Den norske kirkes Strategiplan for samisk kirkeliv:
<http://www.gammel.kirken.no/?event=doLink&famID=110675>

